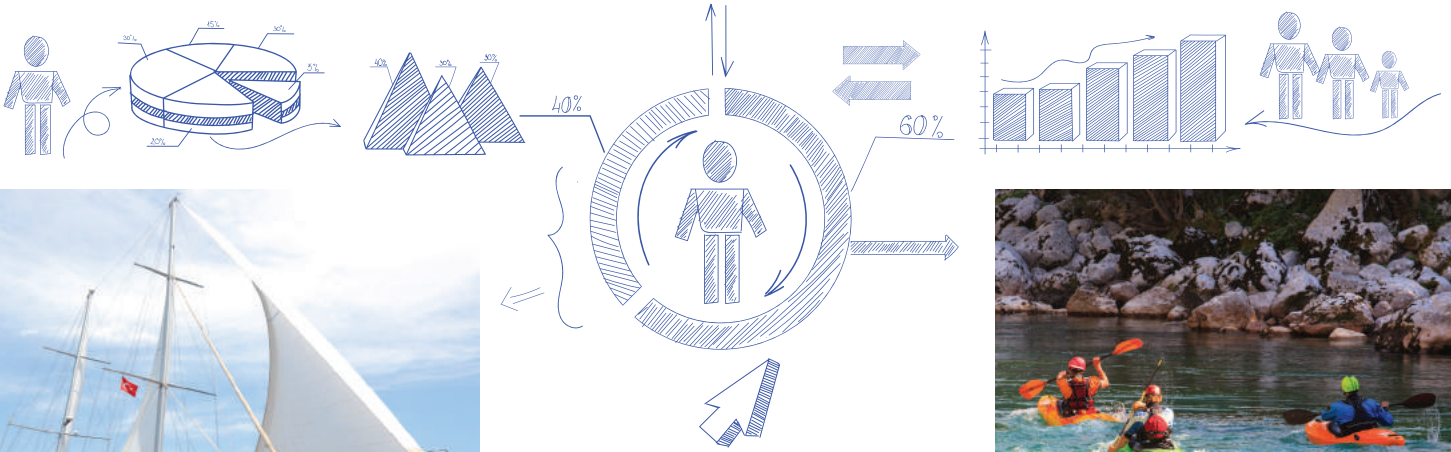

Muğla İş ve Yatırım Ortamı

YATIRIMCININ REHBERİ
YATIRIMIN ADRESİ
MUĞLA YATIRIM DESTEK OFİSİ
HEP SİZİNLE...

Muğla İş ve Yatırım Ortamı

Hazırlayan

Mehmet Sert

Muğla Yatırım Destek Ofisi

Tasarım ve İçerik Yönetimi

Tanıtım ve Dış İlişkiler Birimi

Baskı ve Tasarım

Anadolu Basın Merkezi

İÇİNDEKİLER

1. GENEL BİLGİLER	8
2. MUĞLA İLÇELERİNİN ÖZET SOSYO-EKONOMİK DEĞERLENDİRMELERİ	14
BODRUM	16
DALAMAN	16
DATÇA	17
FETHİYE	17
KAVAKLIDERE	17
KÖYCEĞİZ	18
MARMARİS	18
MENTEŞE (MERKEZ İLÇE)	18
MİLAS	19
ORTACA	19
SEYDİKEMER	19
ULA	20
YATAĞAN	21
3. POTANSİYEL YATIRIM ALANLARI	22
ÖNCÜ SEKTÖRLER	25
TARIMSAL ÜRETİM	25
SU ÜRÜNLERİ	27
DENİZ-KUM-GÜNEŞ TURİZMİ	27
MADENCİLİK	34
YAT İMALATI	35
ÖNCELİKLİ SEKTÖRLER	36
MEDİKAL TURİZM	36
YENİLENEBİLİR ENERJİ	38
ORGANİK TARIM	40
TARIMA DAYALI SANAYİ	41
EKOLOJİK TURİZM	42
TIBBİ VE AROMATİK BİTKİ ÜRETİMİ	43
4. SANAYİ ALTYAPISI VE YATIRIMLARIN DURUMU	46
5. İHRACAT	54
6. AR-GE POTANSİYELİ	60
KAYNAKÇA	64

ÖNSÖZ

M.Ö. 3000'lere kadar uzanan tarihi boyunca nice medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Muğla; zengin ve bereketli toprakları, doğal güzellikleri, tarihi dokusu ve kendine özgü kültürü ile eşsiz bir coğrafyadır.

Muğla'da kıyı çizgisine yakın alanlarda turizm faaliyetleri ön plandayken, iç bölgelerde tarımsal faaliyetler ana gelir kaynağıdır. Başta İstanbul olmak üzere nüfus yoğun olan illerimizden Muğla'ya yatırımcı talebi her geçen yıl artmaktadır. Yatırımcılarımıza ön bilgi vererek doğru yönlendirme yapılması amacıyla bu rapor hazırlanmıştır.

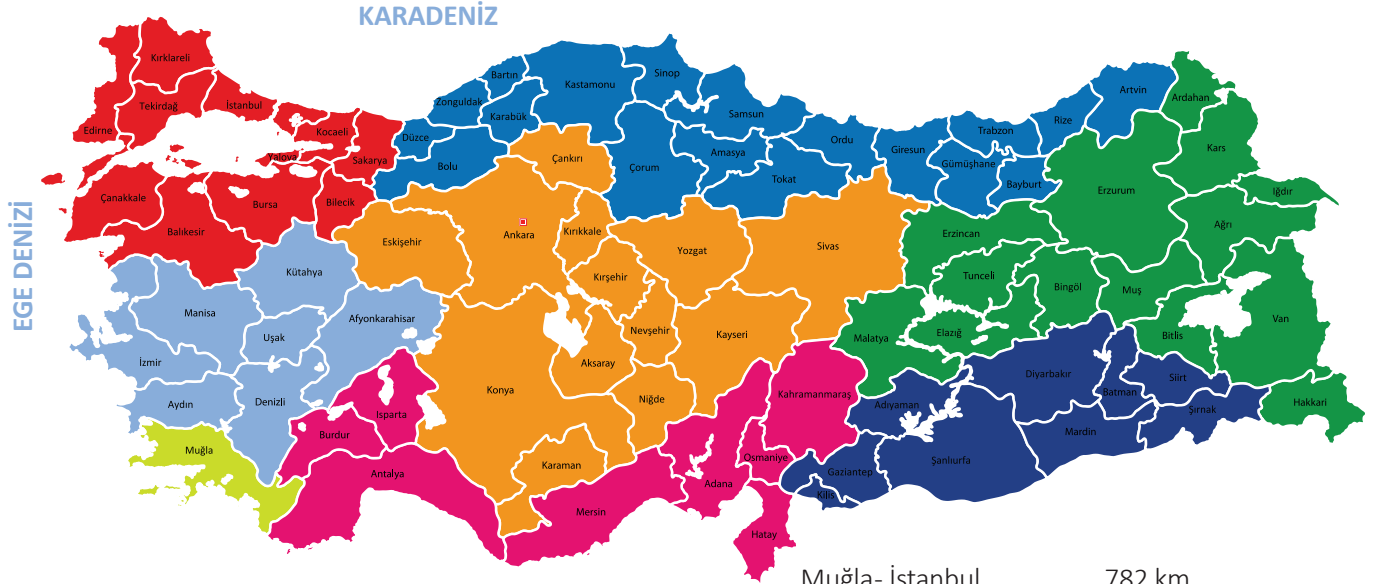
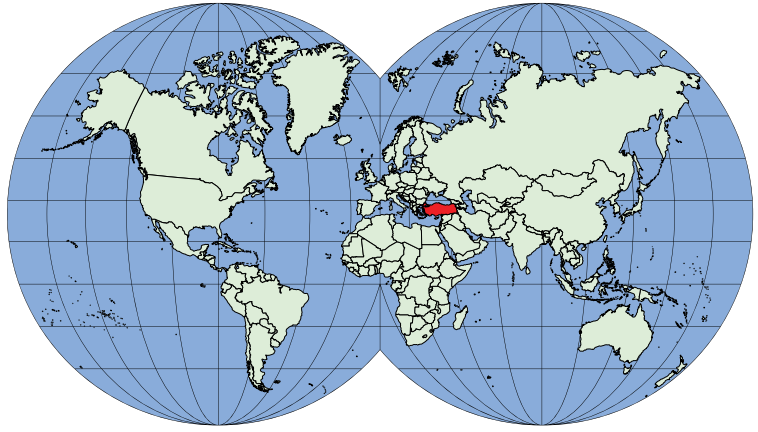
Bu raporda, Muğla'yı daha iyi tanıyabilmek için her bir ilçenin sosyo-ekonomik yapısına kısaca değinilmiştir. Potansiyel yatırım alanları öncü sektörler ve öncelikli sektörler olarak 2 başlıkta yer almıştır. Sanayi altyapısı ve mevcut yatırımlar incelenmiştir. Ancak Muğla'da henüz açığa çıkmamış olan bir Ar-Ge potansiyeli de mevcuttur. Özellikle yazılım geliştirme alanlarında mekandan bağımsız işlerin yaygınlaşmasıyla birlikte, bu tip iş sahalarının Muğla'da artacağı göz ardı edilemez. Nitelikli işlerin ve istihdamın da yönleneceği Muğla, bu tip yatırımlara hazır durumda olmalıdır.

Avantajlı coğrafi konumu, elverişli toprak ve iklim şartları, yer altı zenginlikleri, tarihi ve kültürel değerleri, uzun kıyı şeridi boyunca uzanan koy ve plajları ile Muğla yenilikçi aynı zamanda çevre ve doğa dostu yatırımcılarını beklemektedir. Muğla Yatırım Destek Ofisimiz tarafından hazırlanan ve Muğla yatırım ortamının iyileştirilerek geliştirilmesine katkı sunmayı amaçlayan bu çalışmanın yatırımcılarımıza faydalı olmasını temenni ederiz.

Güney Ege Kalkınma Ajansı
Genel Sekreterliği

DÜNYA VE TÜRKİYE'DE MUĞLA'NIN KONUMU

Muğla- İstanbul.....	782 km
Muğla- Ankara.....	619 km
Muğla- İzmir.....	224 km
Muğla- Aydın.....	99 km
Muğla- Denizli.....	145 km
Muğla- Antalya.....	311 km
Muğla- Afyonkarahisar.....	367 km

GENEL BİLGİLER

1. GENEL BİLGİLER

Muğla, Akdeniz ve Ege denizine toplam 1.480 km uzunluğa sahip kıyısı bulunan, topraklarının %67'si orman olan, orman varlığı en yüksek illerimizden biridir. Muğla'nın yüz ölçümünün %22'sini özel çevre koruma bölgeleri oluşturmaktadır. 2014 yılında Büyükşehir olan Muğla'nın 13 ilçesi vardır. Orman Bölge Müdürlüğüne ait 8 tabiat parkı ve 73 mesire yeri ile av turizmine uygun Köyceğiz ve Yılanlı-Çakmak Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları mevcuttur. Bodrum, Fethiye ve Marmaris kıyılarında dalış turizmi, Akyaka'da kitesurf, Babadağ'da yamaç paraşütü, Karya ve Likya antik yollarında trekking, Dalaman Çayı'nda rafting yapma imkanı vardır. Bodrum ve Dalaman Uluslararası havalimanları ile tüm yıl İstanbul ve Ankara'ya turizm sezonunda ise yurtdışına aktarmasız uçuş seferleri gerçekleştirilmektedir.

Tablo 1. Muğla Özel Çevre Koruma Alanları

ÖÇK Bölge İsmi	Alanı (km ²)
Gökova	1.093
Köyceğiz-Dalyan	461
Fethiye-Göcek	805
Patara	197
Datça-Bozburun	1.444
Toplam	4.000

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2019)

Muğla’da, ilçelerin durumu gerek coğrafi gerekse sosyo-ekonomik açıdan oldukça farklılık arz etmektedir. Turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu kıyı bölgelerinde yer alan ilçelerin, iç bölgelerde yer alan ilçelere göre daha gelişmiş olduğunu söylemek mümkündür. Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 2004 yılında sosyal ve ekonomik göstergelerden yola çıkılarak hazırlanmış olan 872 ilçenin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmasına göre Muğla’nın en gelişmiş ilçesi Marmaris (22.) olurken, en az gelişmiş ilçesi Kavaklıdere (374.) olmuştur. 2004 yılından bugüne gittikçe cazibesi artan turizm ilçelerinin gelişmişlikte daha ileri sıralara yükseldiği tahmin edilebilir.

Tablo 2. Muğla İlçeleri Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Türkiye Sıralaması

İlçe Adı	Sıralama
Marmaris	22
Bodrum	27
Merkez	68
Datça	80
Ortaca	104
Dalaman	113
Fethiye	128
Milas	165
Ula	212
Yatağan	229
Köyceğiz	264
Kavaklıdere	374

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı (2004)

Kalkınma Bakanlığının 2011 yılında hazırlamış olduğu illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre Muğla en gelişmiş 8. il olarak 1. derece gelişmiş bölge illeri arasında yer almıştır.

Tablo 3. Muğla'nın Temel Sosyo-Ekonomik Göstergeleri

Parametre	Muğla	Türkiye
Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (Kalkınma Bakanlığı, 2011)	8.	-
Kişi Başına Gayri Safi Katma Değer (TÜİK, 2017)	37.461 TL	38.680 TL
İlk 1000'de Yer Alan Firma Sayısı (İstanbul Sanayi Odası, 2018)	2	-
Yabancı Sermayeli Sanayici Sayısı (TOBB, 2019)	8	1.282
Toplam İhracat (TİM, 2018)	482 milyon \$	163,5 milyar \$
Okul Öncesi (5 yaş) Net Okullaşma Oranı (MEB, 2015-2016)	% 74,6	% 55,5
Ortaöğretim Okullaşma Oranı (Türkiye %79,8) (MEB, 2015-2016)	% 83,8	%79,8
Derslik Başına Öğrenci Sayısı (İlkokul-Ortaokul) (MEB, 2015-2016)	18	25
100 Bin Kişi Başına Düşen Toplam Hastane Yatak Sayısı (TÜİK, 2017)	215	279
Orman Alanının Yüzölçümüne Oranı (Muğla Orman Bölge Müdürlüğü, 2018)	%68	%29
Özel Çevre Koruma Bölgeleri Alanlarının Yüzölçümüne Oranı (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016)	%22	%3
Tabiat Parkı Sayısı (Muğla Orman Bölge Müdürlüğü, 2018)	8	206
Konaklama Tesislerinde Geceleme Sayısı (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018)	13 milyon	-
Turizm İşletme Belgeli Yatak Sayısı (Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2019)	105 bin	935 bin
Marina Sayısı/ Toplam Kapasite (Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2019)	27/7.333	-
İşsizlik Oranı (%) (2013)	7,3	9,7
İşgücüne Katılma Oranı (%) (2013)	55,5	50,8
Nüfus Yoğunluğu (Nüfus/Km ²) (2018)	76	105
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü (2015)	2,9	3,5
Yüksekokul veya Fakülte Mezunu Oranı (%) (2015)	15,96	14,2
Kişi Başına Elektrik Tüketimi (Kwh) (2014)	2.903	2.669
Bin Kişi Başına Otomobil Sayısı (2015)	195	134
Nüfus Başına Ortalama Mevduat (TL) (2015)	15.458	14.890
Nüfus Başına Ortalama Kredi (TL) (2018)	24.129	30.362

Bodrum, Fethiye ve Ortaca ilçelerinin nüfus yoğunluğu, 120 olan Türkiye ortalamasının üstünde yer alırken; Köyceğiz, Seydikemer ve Kavaklıdere ilçeleri en az nüfus yoğunluğuna sahip ilçelerdir. Tablo 3'te yer alan göstergelere göre Muğla; işsizlik oranı az, işgücüne katılım oranı yüksek, nüfusu az yoğun, eğitim ve refah seviyesi yüksek bir il profili görülmektedir.

Tablo 4. Muğla İlçeleri Nüfus Yoğunlukları

İlçe Adı	Nüfus	Yüzölçümü (km ²)	Nüfus Yoğunluğu (nüfus/km ²)
Bodrum	171.850	650	264
Fethiye	157.745	875	180
Ortaca	48.373	285	170
Marmaris	94.247	906	104
Milas	139.446	2.067	67
Menteşe	112.447	1.659	68
Dalaman	41.351	608	68
Yatağan	44.940	851	53
Ula	25.294	479	53
Datça	22.261	436	51
Kavaklıdere	10.898	302	36
Seydikemer	62.246	2.208	28
Köyceğiz	36.389	1.329	27
Muğla	967.487	12.654	76

Kaynak: Harita Genel Komutanlığı ve TÜİK (2018)

MUĞLA İLÇELERİNİN ÖZET SOSYO-EKONOMİK DEĞERLENDİRMELERİ

51.41%

210.24

209.22

1,218.38

210.74

208.33

456.60

2,510.41

7,513.08

2,168.02

29,240.68

1.015

210.65

149.16

23.30

26.42

19.05

2. MUĞLA İLÇELERİNİN ÖZET SOSYO-EKONOMİK DEĞERLENDİRMELERİ

Muğla'nın ilçelerinin sosyo-ekonomik açıdan farklılıklar göstermesi nedeniyle, Muğla'nın yatırım ortamını daha iyi analiz edebilmek için ilçelerin mevcut durumunu ayrı ayrı incelemek gerekmektedir. GEKA Ekonomik Araştırmalar ve Planlama biriminin yapmış olduğu aşağıda yer alan ilçe değerlendirme çalışması, Muğla ilçelerinin özet durumunu yansıtmaktadır.

BODRUM

Bodrum, dünyada turizm alanında markalaşma yolunda ilerleyen bir ilçe olmakla birlikte birçok turizm çeşidi ile yerli ve yabancı birçok turisti her yıl bölgeye çekmektedir. Turizm tesisleri, yat ve kruvaziyer limanları, mavi bayraklı plajları, tarihi değerleri, doğal güzellikleri ile öne çıkan bir turizm merkezidir. Turist sayısı ve konaklama tesisi yatak sayısı bakımından il genelinde lider konundadır. Başta Bodrum Kalesi Su Altı Arkeoloji Müzesi, Dünyanın yedi harikasından biri olan Halikarnas Mozolesi ilçenin turizm marka değerini arttıran değerleridir. Bodrum Guleti markasına ev sahipliği yapan ilçe yat imalatı, bakım-onarım konusunda uzmanlaşmıştır. Bununla birlikte kırsal nüfus oranı yüksek olan Bodrum'da, tarım da ilçe ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Coğrafi işaret tescilli Bodrum Mandarinini kullanılarak çeşitli gıda ürünleri imalatı yapılmaktadır.

DALAMAN

İlçede nüfusun çoğunluğu merkezde ikamet etmektedir. İlçe ekonomisine en çok katkı sağlayan sektör tarımdır, fakat az da olsa turizm de ilçe ekonomisinde pay sahibidir. İlçede bulunan uluslararası havalimanı mevsimlik istihdam olanakları yaratmaktadır. Özellikle narenciye üretimi açısından Bölge'de en fazla öne çıkan ilçelerden biridir. TİGEM ve Dalaman Havalimanı ilçe ekonomisine katkı sağlamaktadır ve bunlara bağlı olarak ulaştırma ve depolama sektörleri gelişmiştir. Manyezit kaynakları sayesinde madencilik sektörü işyeri sayısı ve istihdam açısından ilçede öne çıkmaktadır. Havalimanının artan yolcu trafiğini karşılamak amacı ile yeni konaklama tesisleri yapılmıştır. Göcek koyları olarak bilinen ve ilçe sınırları içerisinde kalan Kurşunlu, Akbükü, Göbün, Boynuzbükü, Sarsala vb. koylar yat turizmi için çok elverişlidir.

DATÇA

Dağlık ve engebeli arazi yapısı sebebiyle tarım alanlarının oranı il geneline göre düşüktür. Buna rağmen özellikle kırsal alanlarda tarımsal etkinlikler ilçe ekonomisinin temelini oluşturmaktadır. Badem üretiminde Türkiye’de önemli bir paya sahip olan ilçedeki bir diğer önemli ekonomik değer arıcılıktır. Ekonomisinin büyük bir çoğunluğu tarıma dayalı olan Datça’nın eşsiz kıyıları, Knidos Antik Kenti, doğal zenginlikleri ve bakir yaşamı önemli bir turizm potansiyeli barındırmaktadır. Bu bağlamda 2023 Turizm Strateji Belgesi’nde eko turizm merkezi olarak tanımlanan Datça’nın, ulaşım ve liman sorunlarını çözerek, gelecekte turizm ekseninde gelişmesi beklenmektedir. Fakat ilçenin kitle turizmine uygun olmaması nedeniyle butik işletmelere yönelik bir gelişme beklenmektedir.

FETHİYE

Turizm sektörünün yanı sıra tarım ve sanayi sektörleri de ilçe ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır. İlçe, TOBB’a kayıtlı sanayi işyeri sayısı açısından ilde 3. sıradadır. Turistik tesislerde yüksek konaklama süresi ve yatak doluluk oranlarına sahip ilçelerdendir ve deniz turizminin yanı sıra alternatif turizm açısından da gelişmiştir. Fethiye Limanı’ndan yolcu ve yük taşımacılığı yapılmaktadır. Bu bağlamda ilçe, ulaştırma ve depolama sektörlerinde işyeri sayısı açısından Bodrum’dan sonra en büyük paya sahiptir. Başta dünyaca ünlü Ölüdeniz ve yamaç paraşüt alanı Babadağ olmak üzere tarihi ve doğal birçok zenginliği barındırmaktadır. Her yıl gelen yerli yabancı birçok turist de bunun bir göstergesidir. Fethiye’nin turizm alanında markalaşması ve tanınırlığının gelecekte de özellikle macera sporları alanında olması beklenmektedir. Yamaç paraşütü ve motokros sporlarına ilgi duyan maceraperest turistler için Fethiye vazgeçilmez bir destinasyon olma yolundadır. Gelecekte de doğa dostu sanayisi ve turizmi destekler konumdaki tarımı ile birlikte gelişmiş bir turizm merkezi konumuna gelmesi beklenmektedir.

KAVAKLIDERE

Muğla’nın en düşük nüfusa sahip ilçesi olan Kavaklıdere, yüksek kırsal nüfus oranına sahip ilçeler arasındadır. İlçede önemli mermer yatakları yer almakta, madencilik ve taş ocakçılığı sektörünün ilçe istihdamında önemli payı bulunmaktadır. İlçede bakırcılık da geleneksel bir üretim olarak ön planda olmakla birlikte gelişmiş bir sanayi faaliyeti bulunmamaktadır.

KÖYCEĞİZ

2019 yılında Sakin Şehirler (Citta Slow) arasına katılan ilçede kırsal nüfus oranı yüksektir. İlçe ekonomisi büyük oranda tarım sektörüne dayanmakla birlikte, turizm sektörü de önemli geçim kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Narenciye üretimi önemli bir gelir kaynağıdır. Bununla birlikte ilçe genelinde gezginci arıcılık yapılmakta, Köyceğiz Gölü'nde balıkçılık faaliyetleri yürütülmektedir. Köyceğiz Gölü, Kaunos Antik Kenti gibi doğal ve tarihi zenginlikler ilçenin turizmdeki önemini arttırmaktadır. Ayrıca, Sultaniye termal kaplıcası, önemli bir sağlık turizmi destinasyonudur. Köyceğiz'in Akdeniz kıyısında bulunan Ekincik Koyu, uzun plajı ve yat limanı ile, su sörfü, su kayağı ve yüzme için elverişli yerlerden biridir. Köyceğiz, henüz tarımın ekonomideki etkisinden kurtulamamış olsa da önemli bir turizm potansiyeli barındırmaktadır.

MARMARİS

Marmaris Türkiye'nin önde gelen turizm merkezlerinden birisi olarak öne çıkmaktadır. Sahip olduğu turizm tesisleri, yat ve kruvaziyer limanları her yıl çok sayıda yerli ve yabancı turisti bölgeye çekmektedir. Bunun yanı sıra ilçede tarım alanlarının iç kesimlerde yoğunlaşması agro-turizm ile birlikte, turizm tesislerine ürün tedarik eden gıda sektörü yatırımları için elverişli bir ortam oluşturmaktadır. Fakat ilçede gıda da dâhil herhangi bir sanayi sektörü gelişmemiştir.

MENTEŞE (MERKEZ İLÇE)

Aydın ve Denizli merkez ilçelerine göre daha az nüfusa ve kentsel nüfus oranına sahip olan ilçe, sosyo-ekonomik yapısıyla kıyı ilçelerden ayrılmaktadır. Çevre ilçelerin aksine önemli bir tarım ve turizm potansiyeli barındırmayan ilçe, merkez ilçe olması ve ulaşım açısından geçiş noktasında bulunması sebebiyle hizmetler sektörü ağırlıklı bir ekonomik yapıya sahiptir. İlçede gelişmiş bir sanayi bulunmamakla birlikte ülke geneli üretimde önemli payı olan mermer istihraç ve işleme tesisleri yer almaktadır.

MİLAS

İlçe ekonomisine en çok katkı sağlayan sektör tarım olmakla birlikte madencilik ve sanayi de ilçede büyük öneme sahiptir. İlçe TOBB'a kayıtlı sanayi işyeri sayısı ve istihdamı açısından ilde 1. sıradadır. Milas-Bodrum Havalimanı ve Güllük Limanı sayesinde ulaştırma ve depolama sektöründe öne çıkan ilçeler arasında yer almaktadır. Bölge'deki balık üretim, kuluçka, paketleme tesisleri ve yem fabrikalarının büyük çoğunluğu Milas ve çevresinde yer almaktadır ve Türkiye'nin kültür balığı üretiminin %68'i karşılanmaktadır. İlçede feldspat ve mermer ocakları ile mermer işleme tesisleri yoğun olarak bulunmakta, madencilik sektöründe çalışan sigortalı sayısı açısından Yatağan'dan sonra 2. sırada yer almaktadır.

ORTACA

Ağırlıklı olarak tarıma dayalı bir ekonomik yapıya sahip ilçe, narenciye üretimiyle öne çıkmaktadır. Bununla birlikte ilçe sınırları içerisinde yer alan Dalyan, Bölge'nin önemli turizm merkezlerinden biridir. İlçede narenciye üretimi doğrultusunda küçük ölçekli işleme-paketleme tesisleri bulunmakla birlikte gelişmiş bir sanayi faaliyeti görülmemektedir. Ortaca ilçesi tarım sektörünün baskın olduğu fakat turizm tesisleri, turist geceleme sayılarının ise dikkate değer oranda yüksek olduğu bir ilçedir. Ortaca Sarıgerme Plajı, Aşı Koyu Plajı ve İztuzu Plajı ile dünyaca ün kazanmıştır. Ortaca'da kendisi gibi tarım ağırlıklı ekonomiye sahip komşu ilçeleri Köyceğiz ve Dalaman ile birlikte gelecekte turizm ekseninde önemli gelişmeler yaşanması beklenmektedir.

SEYDİKEMER

Muğla'nın en yeni ilçesi olan Seydikemer, 2012 yılında ilan edilen Büyükşehir kanunu ile Fethiye'den ayrılarak ilçe olmuştur. Tarım ve hayvancılığın başlıca gelir kaynağı olduğu Seydikemer, Muğla'nın örtü altı sebze yetiştiriciliğinin merkezi durumundadır. İklimi sayesinde ilçede, ülkemiz genelinde yetişen tüm kültür bitkilerinin tarımı yapılmaktadır. Özellikle domates, biber, patlıcan, taze fasulye ve kavun başta olmak üzere sebze yetiştiriciliği yapılmaktadır. Yüksek kesimlerde ekonomik değeri yüksek patates ve soğan yetiştiriciliği, elma, nar ve zeytin tarımı yaygın olarak yapılmaktadır. Krom ve mermer Seydikemer'in önemli yer altı kaynaklarındandır. İlçede, Tlos, Pınara, Letoon, Sidyma, Araxa ve Oionanda, Patara, Xanthos, Telmessos, Kadyanda gibi antik yerleşimler bulunmaktadır. Letoon ve Xanthos antik kentleri UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer almaktadır. Tarihi güzelliklerin yanında doğal güzelliklere de sahip Seydikemer, hem sahil hem de yayla turizmi yatırımları için uygundur. 18 km uzunluğa sahip Saklıkent Kanyonu'nu yılda 300 binden fazla turist ziyaret etmektedir. 1.300 metre üzeri rakımda bulunan Seki yaylası, yayla turizmi yapılacak ender yerlerden birisidir.

ULA

Başta Sakin Şehirler (Citta Slow) arasında yer alan Akyaka olmak üzere Ula Kanyonu, Yedi Delik Mağarası, Kyllandos (Okkataş), Sedir Adası (Kedrai) gibi önemli turistik öğeleri barındıran Ula'nın en önemli geçim kaynağı tarımdır. Bununla birlikte ev pansiyonculuğu ve agro-turizmin son zamanlarda gelişmeye başladığı ilçe, bu alanda güzel örneklerden biridir. Marmaris'e ve ulaşım ağlarına yakınlık avantajı ile birlikte her geçen gün ziyaretçi sayısı artan Ula'nın gelecekte önemli turizm destinasyonlarından birisi olması beklenmektedir. Muğla'nın az nüfuslu ilçeleri arasında olan Ula, kırsal nitelikli bir yapıya sahiptir. İlçenin ana geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. İlçede arıcılık önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Bununla birlikte ilçenin sahil yerleşmeleri olan Akyaka ve Gökova beldeleri sayesinde turizm de ilçe ekonomisinde önemli yeri olan bir sektördür. İlçede önemli bir sanayi faaliyeti yürütülmemektedir.

BODRUM

DALAMAN

DATÇA

MARMARİS

MENTEŞE (MERKEZ İLÇE)

MİLAS

YATAĞAN

İlçede bulunan termik santral ilçe ekonomisinin can damarı niteliğindedir. Maden kaynakları bakımından oldukça zengin olan ilçede madencilik ve taş ocakçılığı sektörü istihdam oranıyla ilde 1. sıradadır. İlçe istihdamında öne çıkan sektörler arasında yer alan imalat sektöründe, ilçenin sahip olduğu zengin maden yatakları sebebiyle diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı öne çıkmaktadır. Bunun yanında zeytincilik ve arıcılık da ilçe ekonomisine katkı sağlayan sektörler arasında yer almaktadır.

YATAĞAN

FETHİYE

KAVAKLIDERE

KÖYCEĞİZ

ORTACA

SEYDİKEMER

ULA

POTANSİYEL YATIRIM ALANLARI

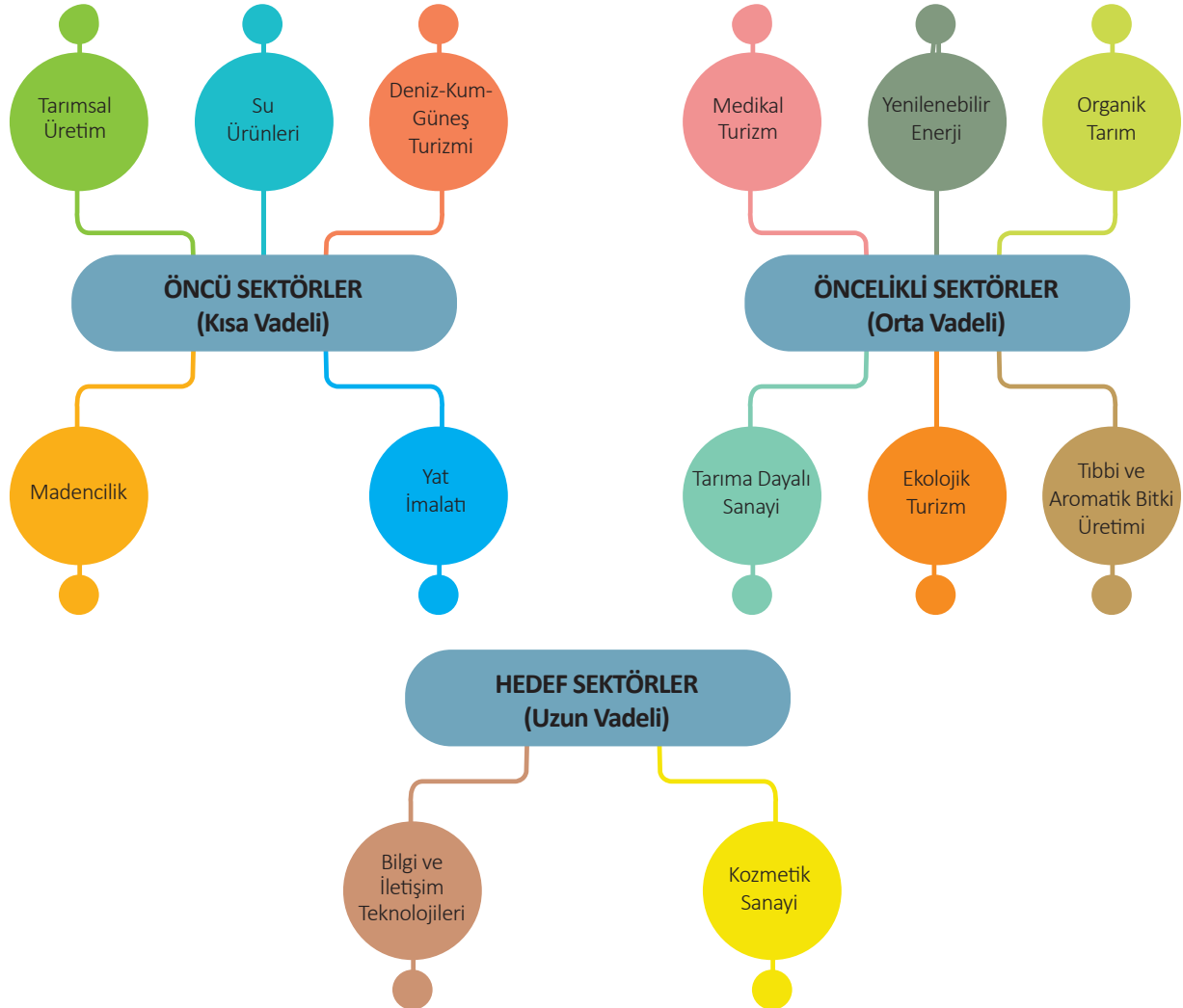

3. POTANSİYEL YATIRIM ALANLARI

Muğla’da kısa, orta ve uzun vadede aşağıdaki sektörlerde yatırım çekilmesi ve yatırım ortamının iyileştirilmesi hedeflenmektedir.

Şekil 1. Muğla Sektörler Durumu

ÖNCÜ SEKTÖRLER

Tarımsal Üretim

Tarım ve hayvancılık Muğla'nın önde gelen sektörleri arasındadır. Birçok üründe ulusal ölçekte ilk sıralarda yer almakla birlikte, yarattığı katma değer açısından su ürünleri, örtü altı domates yetiştiriciliği başta olmak üzere yaş sebze-meyve üretimi ve çam balı üretimi öne çıkmaktadır. 2014 yılında yaklaşık 3,7 milyar TL ve 2015'te yaklaşık 4,25 milyar TL olan ilimizin bitkisel üretim değeri, 2017'de 5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir ki bu değer ülkemizin bitkisel üretim değerinin yaklaşık %2,5'ine tekabül etmektedir. İlimizde büyükbaş ve küçükbaş hayvan ile bitkisel ürün üreten toplam işletme sayısı 73.353'tür.

Muğla, ülkemizde turizm potansiyeli ile bilinmesine karşın, verimli tarım topraklarına sahip olup, önemli miktarlarda tarım ürünlerinin üretildiği bir ilimizdir. TÜİK 2017 tarımsal fiyat verilerine göre, Muğla ili tarımsal üretimden elde edilen yıllık hasılat 10 milyar TL'yi bulmaktadır.

Tablo 5. Muğla İlindeki Başlıca Tarım Ürünleri (ton)

Ürün Adı	2014	2015	2016	2017	2018	İl Sıralaması 2018
Levrek (Deniz) (kültür)	44.500	39.500	41.000	46.000	53.750	1
Çipura (Deniz) (kültür)	24.000	31.000	32.000	35.500	41.000	1
Bal	15.282	15.206	15.875	15.867	14.777	2
Nar	68.347	65.748	73.183	81.403	87.306	2
Barbunya Fasulye (Taze)	14.326	14.006	13.560	15.300	15.284	2
Badem	5.747	5.726	5.281	5.972	5.028	2 (2017 sıralaması)
Domates (Sofralık)	593.174	595.219	657.750	648.519	674.844	3
Zeytin (Yağlık)	171.280	147.627	181.919	196.180	38.700	3 (2017 sıralaması)
Mandalina (Clementin)	7.209	7.317	7.428	10.763	10.962	3
Portakal (Washington)	203.705	201.611	216.615	256.323	220.325	3
Limon	60.411	54.556	52.651	65.933	99.840	3
Sera Alanı (dekar)	42.651	38.219	38.952	38.770	39.049	4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2019)

Tablo 5’te, Muğla’nın iller sıralamasında ön sıralarda yer alan bazı tarım ürünleri ve üretim miktarları gösterilmektedir. Muğla, kültür balıkçılığı ve bal üretiminde birinci sırada yer alırken; domates, nar, narenciye ürünleri, badem, ve yağlık zeytinde ilk 4 içinde yer almaktadır. 40 bin dekara yakın sera alanı ile ülkemizde 4. büyük il durumundadır.

Bal üretimi Muğla genelinde yapılmakla birlikte, üretimin özellikle Milas, Marmaris ve Köyceğiz ilçelerinde yaygın olduğu görülmektedir. Türkiye çam balı üretiminin %90’ı Muğla’daki kızılçam ormanlarından karşılanmaktadır. Nar üretiminin dörtte üçünden fazlası Seydikemer ve Ortaca ilçelerinde sağlanmaktadır. Örtü altı taze fasulye üretiminin tamamı Fethiye ve Seydikemer ilçelerinden elde edilmekte, ince kabuğu ve kalitesiyle bilinen Datça bademi, Muğla badem üretiminin %60’ından fazlasını oluşturmaktadır. Seydikemer ilçesinde yıllık yaklaşık 270 bin ton domates yetiştirilmektedir. Son zamanlarda piyasası yükselen limon, sadece Ortaca ilçesinde yıllık 73 bin ton yetiştirilmektedir.

Tarım ürünleri arasında örtü altı domates ve diğer sebze yetiştiriciliği başı çekmektedir. 2014-2018 yılları arasında seralarda yıllık yaklaşık 500 bin ton domates üretilmiştir. Örtü altı sebze yetiştiriciliğinin yaklaşık %80’ini domates üretimi oluşturmaktadır. Narenciye (portakal, limon, mandalina) üretimi son 5 yıldır 300 bin ton civarındadır. Muğla ulusal nar üretiminin %15’ini karşılamaktadır. Yağlık zeytin üretiminin 2013-2017 yılları ortalaması 156 bin tondur. Muğla’nın tarım topraklarının yaklaşık %40’ını zeytinlikler oluşturmaktadır.

İlimizde 2018 yılı rakamlarına göre 256.012 adet sığır (kültür, melez, yerli), 399.618 adet koyun-keçi olup 355.800 ton süt, 4.300 ton kırmızı et üretilmektedir. Beyaz et ve yumurta üretimi ilimizi ziyaret eden turistler de düşünüldüğünde ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Hayvansal ürünlerin değeri 2017 yılı TÜİK tarımsal fiyatlarına göre 5 milyar TL’yi bulmaktadır. Bu rakamın içinde su ürünleri yetiştiriciliğinin payı 2 milyar TL’den fazladır. Yıllara göre değişmekle birlikte Muğla tarım ve hayvancılığın ülke ekonomisine yaptığı katkı açısından Antalya, Konya, Mersin, Şanlıurfa, İzmir, Adana, Ankara, Bursa ve Manisa’nın ardından 10. sırada yer almaktadır.

Dünya çam balı üretimin %85’ini ülkemiz çam balı üretiminin %90’ını karşılayan Muğla’da arıcılık çok önemli bir geçim kaynağıdır. 2018 yılı verilerine göre 935 bin kovan varlığı ile ulusal ölçekte %15’lik bir payla ilk sıradadır. 2014-2018 yılları arası ortalama bal üretimi 15 bin 400 tondur. Muğla Arıcılar Birliği (MAYBİR)’e kayıtlı yaklaşık 4.900 arıcı bulunmakta, aileleriyle ve sektörün tüm bileşenleri dikkate alındığında 30-35 bin kişinin bu sektörden geçimin sağlamaktadır.

2018 yılında Muğla’nın tarımsal ürün ihracatı 370 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine bu rakamın 333 milyon doları su ürünleri ihracatından gelmektedir.

Su Ürünleri

2017 yılı TÜİK tarımsal fiyat verilerine göre su ürünleri yetiştiriciliği üretim değeri 2 milyar TL'yi aşmış durumdadır. Deniz kültür balıkçılığı kapsamında çipura, levrek, sariağız ve minekop yetiştiriciliği yapılmaktadır. Deniz kültür balıkçılığı üretiminde Türkiye'de birinci olan ilimizde; 2012 yılında 153 milyon dolar tutarında ihracat gerçekleşirken, toplam ihracat 2018 yılında 333 milyon dolara yükselmiştir. Su ürünleri sektörünün yıllık ortalama ihracat artışı yaklaşık %14 oranındadır. Sektörde istihdam edilen 10.000 kişi ile toplam kapasitesi 130.000 ton olan 10 işleme tesisi ve 350 üretim işletmesinde yaklaşık 110 bin ton üretim yapılmaktadır. 156 işletmede toprak havuzu deniz kültür balıkçılığı ile yıllık 15 bin tonluk üretim gerçekleştirilmektedir. İç sularda yapılan alabalık yetiştiriciliği Seydikemer ilçesinde yoğunlaşmakta ve il genelinde faal 84 işletmede yaklaşık 15.000 ton alabalık üretilmektedir.

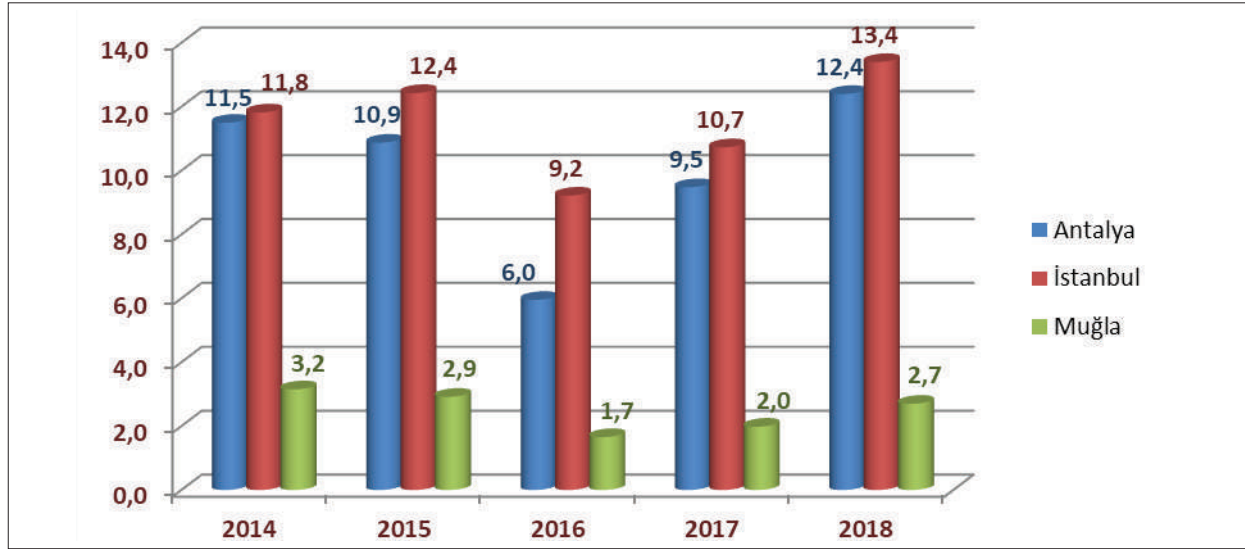
1.480 km'lik kıyı uzunluğu balık avcılığının ilimizde önemli bir sektör olmasında etkili olmuştur. 1.263 ruhsatlı tekne ile tahmini 30-32 bin aralığında balık avcılığı yapıldığı ve yaklaşık 18.000 kişinin geçimini bu faaliyetten sağladığı düşünüldüğünde göz ardı edilemeyecek bir sektör olduğu ortaya çıkmaktadır.

Deniz-Kum-Güneş Turizmi

Türkiye'de en fazla turist çeken varış noktaları incelendiğinde öne çıkan iller sırasıyla İstanbul, Antalya, Muğla'dır. Muğla il genelinde ekonomisi büyük ölçüde turizm sektörüne bağımlı gelişen, yatak kapasitesi, ziyaretçi sayısı ve turizm varlıkları bakımından bölge ortalamasının üstünde yer almaktadır. Marmaris, Bodrum, Fethiye, Datça, Köyceğiz, Ula, Ortaca, Dalaman ilçeleri turizm odağı olarak belirlenmiştir.

Şekil 2. Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçilerin Sınır Kapılarının Bağlı Olduğu İllere Göre Sıralaması (Milyon kişi)

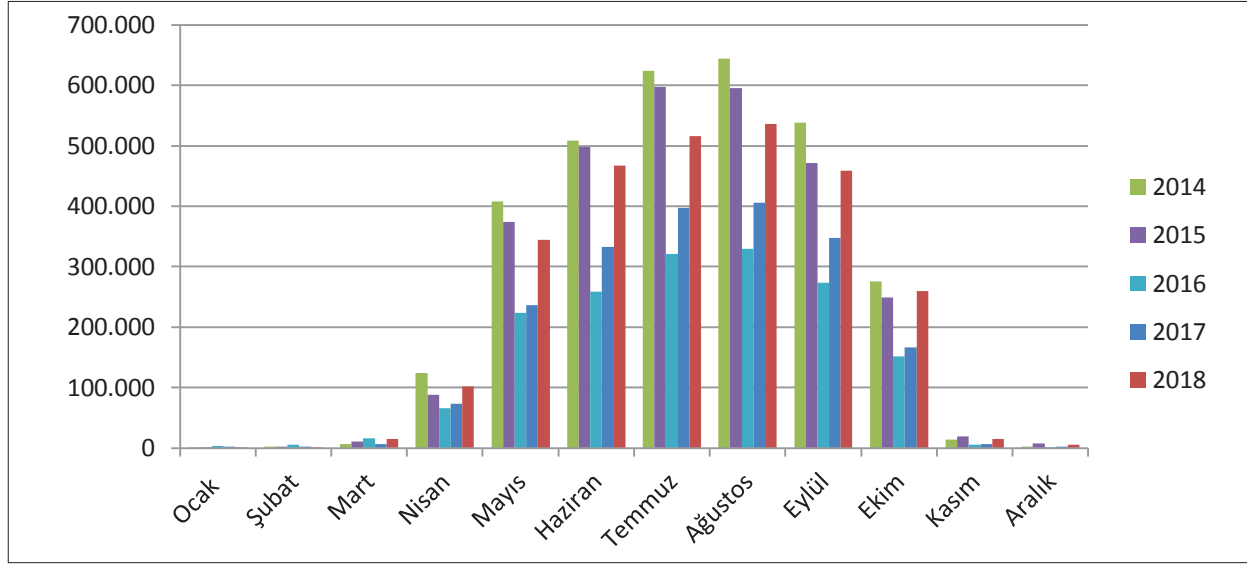
Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü (2019)

Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısı bakımından öne çıkan iller sırasıyla İstanbul, Antalya ve Muğla'dır. 2018 yılı verilerine göre İstanbul ve Antalya'dan giriş yapan yabancı turist sayısı Türkiye toplamının yaklaşık %65'lik kısmını tek başına karşılamaktadır.

2016 yılında bir önceki yıla göre Muğla'ya gelen yabancı turist sayısında %41'lik dramatik bir düşüş yaşanmıştır. 2016 yılı turist sayısı düşüşü sadece Muğla'ya özgü bir durum değildir. Gelen yabancı turist istatistiklerine göre Türkiye genelinde %31, Antalya ilinde %45, İstanbul'da ise %26'lık bir düşüş yaşanmıştır. Sonraki senelerde ülke çapında gelen yabancı turist rakamları eski seviyesine ulaşmıştır. Muğla, 2018 yılı itibarıyla hava ve deniz hudut kapılarından giriş yapan yabancı turist sayısı toplamda 2 milyon 723 bin 815 kişidir.

Muğla'nın aylık yabancı turist giriş istatistiklerine göre turistlerin en yoğun olarak ilimizi ziyaret ettikleri dönem Mayıs-Ekim aylarını kapsamaktadır. 2018 yılı istatistiklerine göre kış döneminde ilimize gelen yabancı turistlerin toplam yabancı turist sayısı içerisindeki payı sadece %7 olmuştur. 2018 yılı istatistiklerine göre; Muğla'ya giriş yapan yabancı turistlerin milliyetlerine göre sınıflandırmasında en yüksek orana sahip olan ülkeler İngiltere (%37,9), Rusya (%14,6), Almanya (%8,8), Ukrayna (%6,5), Polonya (%5,5) ve Hollanda (%5) olarak görülmektedir.

Şekil 3. Muğla'ya Giriş Yapan Yabancı Turist Sayısı Aylık (2014-2018)

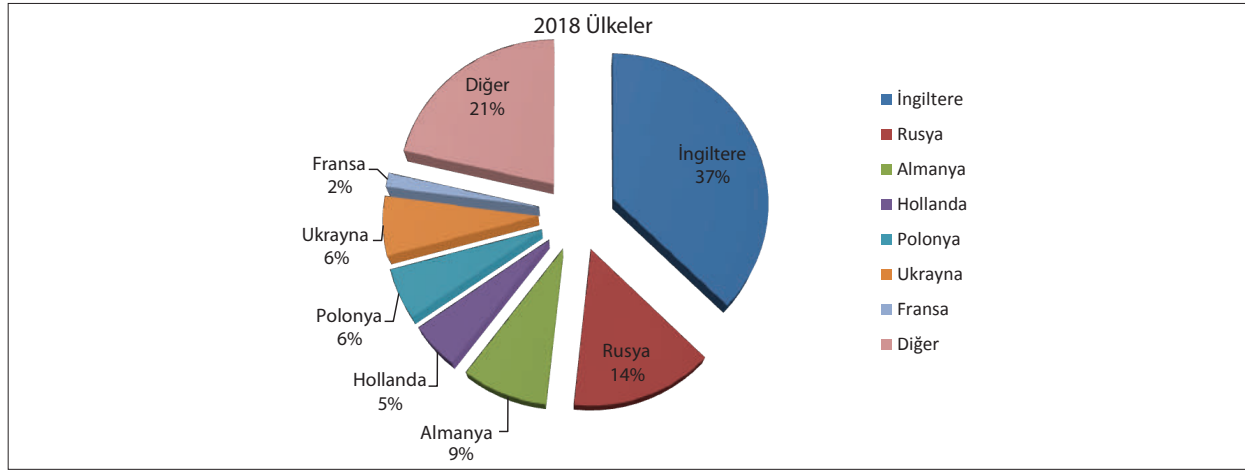

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü (2019)

Geçmiş yıl verileri ile kıyaslandığında Muğla'ya giriş yapan yabancı turistlerin milliyetlerine göre sınıflandırmasında en yüksek orana sahip olan ülkeler olan İngiltere, Almanya, Hollanda ve Fransa'dan gelen turist sayıları azalırken, Rusya ve Ukrayna'dan gelen turist sayılarında ciddi artış görülmektedir. İsrail de turist sayısı ivmeli artan ülkeler arasındadır.

Şekil 4. Muğla'ya Giriş Yapan Yabancı Ziyaretçilerin Ülkelere Göre Dağılımı (2018)

Kaynak: Muğla Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü (2019)

2019 yılı verilerine göre Muğla ilinde Kültür ve Turizm Bakanlığından belgeli 497 adet konaklama tesisi bulunmakta; bu tesislerin 60.360 adet oda, 130.611 yatak kapasitesi bulunmaktadır. 7.333 adet yat kapasiteli 27 adet marina işletmesi, 6.241 yolcu kapasiteli 538 adet yat işletmesi bulunmaktadır. Muğla alternatif turizm potansiyeli taşıması nedeniyle Antalya iline göre daha nitelikli turizmin yapılabileceği bir il olmaya adaydır. Gökova'da kitesörf, Ölüdeniz'de yamaç paraşütü, Yuvarlakçay'da rafting, Dalyan kanalında tekne turu, Saklıkent Kanyonu'nda trekking, Akçapınar'da kano keyfi ve daha nice si ile denizi, koyları, doğası, tarihi ve kültürel zenginlikleri ile nitelikli turizm merkezi bir il durumundadır.

Konaklama tesislerin durumunu incelediğimizde, Marmaris ve Bodrum'un ön sırada yer aldığını görmekteyiz. Tablo 6'da sadece Kültür ve Turizm Bakanlığından belgeli tesislerin sayıları yer almaktadır. Ancak belediyeler tarafından belgelendirilmiş oldukça fazla sayıda tesis bulunmaktadır, ancak güvenilir bir veriye ulaşılamadığı için bu rakamlar gösterilmemiştir. Bakanlık belgeli işletmelerin bir takım teşvik, muafiyet ve kolaylıklardan yararlanma hakkına sahiptirler. Bu nedenle yatırımcıların Bakanlık belgesi için müracaatta bulunmaları tavsiye olunmaktadır.

Tablo 6. Turizm Belgeli Konaklama Tesisleri

	Turizm Yatırım Belgeli			Turizm İşletme Belgeli			Toplam		
İlçe Adı	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Bodrum	53	6.795	16.313	161	21.398	47.006	214	28.193	63.319
Marmaris	21	2.034	4.182	114	15.232	31.667	135	17.266	35.849
Fethiye	9	795	1.710	67	6.840	14.781	76	7.635	16.491
Ortaca	4	257	536	15	2.523	5.145	19	2.780	5.681
Milas	6	593	1.209	9	1.194	2.462	15	1.787	3.671
Datça	9	784	1.632	9	472	991	18	1.256	2.623
Köyceğiz				3	468	986	3	468	986
Menteşe				7	420	832	7	420	832
Ula	1	49	98	6	242	524	7	291	622
Dalaman				2	244	497	2	244	497
Yatağan	1	20	40				1	20	40
Toplam	104	11.327	25.720	393	49.033	104.891	497	60.360	130.611

Kaynak: Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2019)

Muğla il sınırlarından giriş yapan yurt dışından gelen turist sayısı incelendiğinde düzenli olarak 3 milyon turist giriş yaptığını görüyoruz. Muğla ili İstanbul ve Antalya'dan sonra en çok yabancı turist ağırlayan 3. ilimizdir. Ancak mevcut potansiyeline rağmen bu sayı dahi oldukça düşüktür. 2016 yılında ülkemizin içinde bulunduğu sıkıntılar nedeniyle Muğla'ya gelen turist sayısında %41'lik bir oranla dramatik düşüş olduğu görülmektedir. Ancak sıkıntıların giderilmesiyle birlikte kısa zamanda tekrar 3 milyon turist sayısına ulaşmıştır.

Tablo 7. Yabancı Turist Sayısı

Yıl	Turist Sayısı
2013	3.222.315
2014	3.302.688
2015	3.081.467
2016	1.822.777
2017	1.982.468
2018	2.723.815

Kaynak: Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2019)

Muğla'ya yurt dışından giriş yapan turistlerin 2014-2018 yılları arası 5 yıllık milliyet dağılımları incelendiğinde; %41'inin İngiliz olduğu görülmektedir. 2016 yılını hariç tutarsak; Rusya ve Ukrayna'da yükseliş görülürken, Hollanda ve Fransa'da geçmiş yılların rakamlarına göre önemli düşüş olduğu görülmektedir. Gelen yabancı turistlerin %50-55'i arası Dalaman havalimanından, %25-30 arası ise Milas-Bodrum havalimanından giriş yapmaktadır.

Tablo 8. Muğla'ya Gelen Yabancı Turistlerin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	2014	2015	2016	2017	2018	5 Yıl Ortalaması	Yüzde (%)
İngiltere	1.392.818	1.262.885	817.818	785.021	1.032.511	1.058.211	41
Rusya	269.585	220.324	17.385	306.302	397.765	242.272	9
Almanya	226.668	290.661	169.598	161.080	238.788	217.359	8
Hollanda	244.486	220.389	127.749	102.032	137.514	166.434	6
Polonya	141.319	142.779	42.291	60.450	150.135	107.395	4
Ukrayna	40.311	45.353	98.250	141.299	176.761	100.395	4
Fransa	134.000	81.492	26.969	27.795	41.844	62.420	2
Diğer	893.812	862.937	549.686	426.284	590.341	664.612	26
Toplam	3.342.999	3.126.820	1.822.777	1.982.468	2.723.815	2.599.776	

Kaynak: Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2019)

Belediye belgeli tesislerin ilçelere göre doluluk oranları incelendiğinde; Yatağan, Marmaris ve Ortaca ilçelerinin doluluk oranlarının, Muğla ili ortalamasına göre yüksek olduğu görülmektedir. Burada Fethiye ilçesinin geceleme sayısının düşük olduğu dikkati çekmektedir. Ancak özellikle Fethiye ilçesinde yabancıların konut edinmesi nedeniyle, bu konut sahiplerinin yakınlarını ağırladıkları bilinmektedir. Dolayısıyla yabancı geceleme sayılarının daha yüksek olacağı sonucuna varılabilir.

Tablo 9. Belediye Belgeli Tesislerin Doluluk Oranları (2018)

	Yabancı Geceleme Sayısı	Yerli Geceleme Sayısı	Doluluk Oranı (%)
Marmaris	1.075.134	460.837	44,1
Bodrum	335.386	604.818	39,8
Fethiye	169.390	123.612	65,7
Ortaca	29.558	2.369	53,3
Milas	12.628	11.077	59,9
Köyceğiz	11.936	15.065	37,1
Datça	11.631	301.747	26,0
Ula	1.721	27.675	30,4
Menteşe	745	92.261	42,3
Seydikemer	447	1.099	16,8
Yatağan	0	9.425	44,4
Toplam	1.648.576	1.649.985	41,2

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2019)

Konaklama tesislerinde belediye belgeli ve Kültür ve Turizm Bakanlığından alınmış işletme belgeli tesisler bulunmaktadır. Bakanlık tarafından bu istatistikler ayrı olarak tutulmaktadır. Bakanlığın 2018 yılı için hazırlamış olduğu istatistiki çalışmalara göre, belediye belgeli tesislerin doluluk oranı %41 iken, işletme belgeli otellerin doluluk oranı %56'dır. Yabancı turistlerin geceleme oranı işletme belgeli tesislerde %67, belediye belgeli tesislerde ise %50 oranında gerçekleşmiştir.

Tablo 10. Belediye ve İşletme Belgeli Tesislerin Geceleme Sayıları (2018)

	Belediye Belgeli Tesis	İşletme Belgeli Tesis
Yabancı Geceleme Sayısı	1.648.576	6.546.690
Yerli Geceleme Sayısı	1.649.985	3.231.490
Yabancı Geceleme Oranı	%50,0	%67,0
Yerli Geceleme Oranı	%50,0	%33,0
Doluluk Oranı	%41,2	%56,2

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2019)

Muğla'da 110 adet Mavi Bayraklı tesis bulunmakta olup, il Mavi Yolculuğun merkezi durumundadır. Örnek olarak verilebilecek birkaç doğa harikasından bazıları; İztuzu Plajı, Knidos, Bozburun ve Ölüdeniz'dir. En fazla turist çeken 3. il olan Muğla, 2 adet uluslararası havalimanı, tarihi ve doğal güzellikleri ile turizm yatırımları için cazip bir alandır.

Madencilik

Muğla'da imalat sanayi firmalarının %24,71'i mermer üretimi, %2,29'u maden ürünleri üretimi yapmaktadır. İlk 10 içerisindeki ihracatçı firmanın 4'ü maden firmasıdır. 108 mermer firmasında 4250 kişi ve 10 maden firmasında 469 kişi istihdam edilmektedir. Mermer üretimi yapan 108 firmadan 68'i aynı zamanda ihracat da yapmaktadır. Muğla'da üretilen maden ve metallerin farklı illerde kayıtlı firmalar tarafından farklı gümrük kapılarından ihraç edilmesi nedeniyle Muğla'nın gerçek ihracat rakamını yansıtmamakla birlikte 2018 yılı ihracat rakamı 59 milyon doların üzerindedir.

Tablo 11. Muğla İli Maden Potansiyelleri

Maden Potansiyeli	Bulunduğu Alan
Asbest	Köyceğiz-Beyobası, Marmaris-Armutalan
Bakır-Kurşun-Çinko	Bodrum-Karatoprak
Boksit	Yatağan-Meşelik-Kayaderesi-Çaltutmaz-Dededam-Seğdar
Çimento Hammaddeleri	Yatağan-Eskihisar
Demir	Milas-Sakarkaya
Dolomit	Fethiye-İncirköy-Sekiköy, Milas-Ören
Feldispat	Milas-İkiztaş-Çukurköy-Ketendere
Grafit	Milas-Kuşçadağ-Kalemköy-Hasanavku Deresi, Menteşe-Kozağaç
Kalsit	Milas, Yatağan
Kireçtaşı	Yatağan-Aldağ, Milas-Ören-Sekköy
Krom	İl genelinde
Kum-Çakıl	Menteşe, Köyceğiz-Arılarası-Ekşiliyurt
Kükürt	Milas-Karacahisar
Linyit	Milas, Yatağan
Manganez	Fethiye-Gökçeovacık-Akseki-Mendos-Dağdibi, Köyceğiz-Elcik
Manyezit	Dalaman-Kızdan-Damdır
Mermer	Milas-Kozağaç-Güney-Kalınağıl, Kavaklıdere-Salkım-Başalan
Olivin	Köyceğiz
Zımpara-Diyasporit	Yatağan, Milas-İsmaildağı-Bencik-Kayaderesi-Savrandağ

Kaynak: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA) (2016)

Muğla'nın en dinamik sektörlerinden biri olan mermer sektöründeki 108 firmadan 46'sı yeni yatırım planları olduğunu belirtmişlerdir. Maden Ürünleri sektöründe de 10 firmadan 4'ü yeni farklı alanlarla ilgili yatırım planları olduğunu dile getirmişlerdir (Muğla İli İmalat Sanayi Envanteri, 2016). Yatırım planlarının olmasında maden istihraç ve işleme yatırımlarının 5. Bölge teşviklerinden yararlanmasının da önemli bir payı olduğu değerlendirilmektedir.

Yat İmalatı

Yat imalatı, değeri 10 bin avrodan 10 milyon avroya ulaşan geniş yelpazede bir ürün desenine sahip bir sektördür. Sektörün ürünü lüks tüketim kategorisinde yer alması nedeniyle, katma değeri yüksek fakat aynı zamanda riski yüksek bir faaliyet olarak nitelendirilebilir. Bu sektörde 15 metre ve üzeri üretim yapan ve marka olmuş firmalar rekabet gücüne sahip olup, siparişe dayalı bir üretim yapısıyla çalışmaktadırlar. Roman Abromoviç tarafından dünyanın en büyük yelkenli süperyatı olan 141 metre uzunluğundaki "Dream Symphony"i Bozburun'daki Türk ustalara yaptırılmıştır.

Krize oldukça duyarlı bir sektör olup, nitelikli işgücüne ve teknolojik donanımına ihtiyaç duymaktadır. Yat imalatçıları, yat imalatının yanında, çekek ve kışlama hizmeti gelirlerinden de önemli bir ekonomik getiri elde edebilmektedirler. Yat sahiplerinin harcamaları içerisinde ilk sırada yer alan kalem genellikle bakım onarım harcamaları olmaktadır.

Bodrum Yat İmalat Kümesi; tarihi çok eskilere dayanmakla birlikte, 2007-2009 yıllarında Ekonomi Bakanlığının koordinasyonunda, Avrupa Birliği tarafından sağlanan destekle yürütülen "Türkiye için Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi" projesi kapsamında Türkiye'de seçilen 10 pilot kümeden birisi olarak öne çıkmaktadır. Bu projenin ardından kümenin Danışma Kurulu'nun oluşturulması, yol haritasının çizilmesi vb. faaliyetler için projeler yürütülmüştür. Sektörün Bodrum'da kümelendiği içmeler Mevkiinde 29 üretici firma faaliyetini sürdürmektedir. Bu üreticilerin %80'i ihracat yapmaktadırlar. İhracat ülkelerinin %90'ını Avrupa ülkeleri oluşturmaktadır.

Yat imalatı sektörü Muğla ihracatında 2012-2018 yılları arasında ortalama yıllık 18 milyon dolar ihracat rakamıyla su ürünleri ve maden ihracatından sonra üçüncü sırada yer almaktadır (Türkiye İhracatçıları Meclisi). Yat imalatı sektöründe bakım-onarım faaliyetleri önemli bir gelir kaynağıdır. Ekonomik kriz durumlarında bakım-onarım faaliyetlerinden elde edilen gelir yat imalatının önüne geçmektedir.

Bodrum yat imalatçılarının oluşturduğu 31 üyeli kooperatife Hazine'den yatırım alanı tahsis edilmiştir. Milas ilçesi Ören mahallesinde bulunan 283 dekarlık alanda örnek bir üretim modeli olarak; işletmelerin bir arada olduğu rekabetçi, çevreye duyarlı, ortak faaliyetlerde bulunan yeni üretim tesisleri kazandırılmış olacaktır. Bu yatırımla yıllık 44 milyon avro hasıla elde edilecek 6 bin kişiye istihdam sağlanmış olacaktır.

ÖNCELİKLİ SEKTÖRLER

Medikal Turizm

Sağlık turizminin alt başlığı olan Medikal Turizm, insanların tıbbi hizmet almak için başka ülkeye seyahat etmeleridir. Medikal turizm kapsamındaki uygulamalar ağırlıklı olarak; tıbbi check-up, sağlık taraması, diş tedavisi, kalp ameliyatı, protez takılması, kanser tedavisi, nöroşirurji, organ nakilleri ve nitelikli tıbbi müdahaleleri gerektiren diğer işlemleri içermektedir.

Tablo 12. Medikal Turizmde Hasta Sayıları

Hastane Türü	Hasta Sayıları
Devlet Hastanesi	8.235
Eğitim ve Araştırma Hastanesi	4.586
Özel Hastane	154.696
Üniversite Hastanesi	1.945
Toplam	169.462

Tüketicilerin yurt dışına çıkışının temel sebepleri daha yüksek ve kaliteli sağlık hizmeti alma beklentisi, maliyet farklılıkları, kendi ülkelerinde olmayan hizmetlerin gidilen ülkede veriliyor olması, kültürel yakınlıklar, daha kısa bekleme süreleri ve hizmete daha kolay erişimdir.

Medikal turizmde hastaların %90'ından fazlası özel hastanelere gelmektedir. (Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu, 2013)

Kaynak: Sağlık Bakanlığı (2015)

Tablo 13'te yer alan Sağlık Bakanlığı verilerine göre, Muğla kişi başına düşen hastane yatak sayısına göre ülke ortalamasından düşüktür. Bu duruma tatil beldelerinin yaz nüfuslarının 10 kat civarlarında arttığı hesaba katılırsa kişi başına düşen yatak sayısının yaz aylarında çok daha fazla düştüğü görülmektedir. Bu durum özel/kamu hastane yatırımlarına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bunun yanında hastanelerdeki ölüm oranını gösteren kaba ölüm hızı Muğla Türkiye ortalamasına göre daha düşüktür. Bu durum da medikal turizmde tercih edilebilirliğe katkı sağlamaktadır.

Tablo 13. Muğla İlinin Sağlık Göstergeleri

Sağlık Göstergeleri	Muğla	Türkiye
Hastane Sayısı	22	2.019
100.000 Kişiye Düşen Yatak Sayısı	215	279
Aile Hekimi Başına Düşen Nüfus	3.237	3.207
Kişi Başı Hekime Başvuru	9,1	8,9
Kişi Başı Diş Hekimine Başvuru	0,54	0,61
Kaba Ölüm Hızı (Ölen Kişi Sayısı)/(Taburcu +Ölen Kişi Sayısı)*1.000	17,0	19,5

Kaynak: Sağlık Bakanlığı (2017)

Muğla'nın medikal turizm potansiyeli taşımasının başlıca nedenleri; hizmet kalitesi yüksek konaklama tesisleri, yaşlı turizmüne hitap eden alternatif turizm türleri, Bodrum ve Dalaman'daki termal kaynakları, temiz doğası ve görece sakin tatil beldelerinin bulunmasıdır. Direkt uluslararası uçuşların varlığı, Muğla'nın medikal turizm açısından cazibesini arttırmaktadır. Ayrıca yaz döneminde yüksek doluluk oranlarına sahip turizm konaklama tesisleri kış döneminde kullanılmamaktadır. Kış döneminde hizmet kalitesi yüksek konaklama tesislerin medikal turizm kapsamında özel hastane ve klinikler ile entegre bir şekilde değerlendirilmesi mümkündür. Özellikle Bodrum, Dalaman ve Marmaris ilçeleri; havalimanları ve mevcut hastane/kliniklere olan yakınlığı ile turizm konaklama tesislerine sahip olmasından dolayı Medikal Turizm yatırımları için uygun ortamlara sahiptir.

Tablo 14. Uluslararası Hastaların Geldikleri İlk 10 İl

il	Göz	Ortopedi ve Travmatoloji	İç Hastalıkları	Kulak Burun Boğaz	Kadın Doğum	Genel Cerrahi	Ağız, Diş ve Çene	Beyin ve Sinir Cerrahisi	Deri ve Zührevi Hastalıkları	Çocuk Sağlığı	Toplam
İstanbul	11.341	5.127	4.253	3.472	4.147	2.317	2.244	1.906	2.772	3.160	55.985
Antalya	5.355	6.404	7.489	6.858	2.699	4.023	3.436	2.288	1.162	102	47.649
Ankara	1.434	1.602	1.089	1.307	2.039	833	1.151	829	978	773	16.596
Kocaeli	191	370	482	298	991	666	54	311	184	235	13.256
İzmir	673	981	516	613	760	664	1.041	244	506	82	8.324
Muğla	521	712	1.046	344	421	442	304	188	178	16	5.430
Adana	233	697	124	195	302	120	237	262	139	104	3.459
Aydın	79	424	604	299	133	492	218	55	52	423	3.093
Gaziantep	168	208	167	144	256	93	92	219	88	109	2.198
Bursa	171	114	160	111	279	73	353	31	70	116	1.998

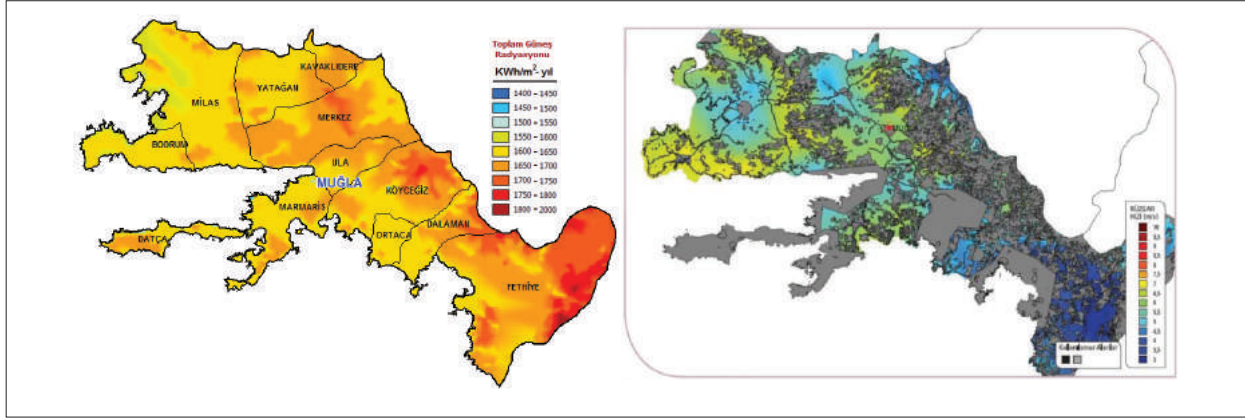
Kaynak: Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu (2013)

Muğla, medikal turizm kapsamında yabancı hastaların tercih ettiği altıncı ildir. Hastalık çeşitlerine bakıldığında ortopedi ve iç hastalıklarında ön planda olduğu görülmektedir. İstanbul ve Antalya ile karşılaştırıldığında Muğla oldukça düşük hasta sayısına sahiptir. Sahip olduğu avantajları ile Muğla'nın medikal turizmde ivmeli bir çıkış yaşayacağı değerlendirilmektedir.

Yenilenebilir Enerji

Muğla yıllık 3043 saatlik güneşlenme süresi ve 1.621 kW/m² küresel radyasyon değeriyle GES yatırımcıları için önemli bir potansiyele sahiptir. RES yatırımları için potansiyel kurulu güç kapasitesi 5.170,86 MW olup RES kurulabilir arazisi 1.034 km²'dir.

Şekil 5. GES ve RES Potansiyeli Haritaları

Kaynak: Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü (2017)

Tablo 15. Yürürlükte Olan Yenilenebilir Enerji Tesisleri (2019)

Tesis Tipi	Tesis Adeti	İşletmedeki Gücü (mw)	İnşaa Halindeki Gücü (mw)
Hidroelektrik Santrali	10	311,73	-
Rüzgar Enerjisi Santrali	9	196	48,8
Güneş Enerjisi Santrali	10	3,49	2

Kaynak: Enerji Atlası, Yürürlükte Olan Lisanslar (2019)

2019 yılı itibarıyla aktif durumda yenilenebilir enerji tesisleri arasında; 10 adet toplam kurulu gücü 311,73 MW HES tesisi, 6 Adet toplam kurulu gücü 196 MW RES tesisi ve 9 adet toplam kurulu gücü 3,49 MW olan GES tesisi bulunmaktadır. Ayrıca 3 adet toplam kurulu gücü 48,8 MW RES ve 1 adet kurulu gücü 2 MW GES tesisi yapım aşamasındadır.

Muğla'nın toplam biyogaz potansiyelinin belirlenmesi amacıyla, 2018 yılı TÜİK verilerine göre ilde bulunan çiftliklerdeki kayıtlı büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı hayvan sayılarının ilçe bazlı yıllık atık üretim potansiyelleri ve bu atıkların biyogaz ve metan üretim potansiyel hesaplamaları gerçekleştirilmiştir. Biyogaz değeri hesaplamasında kullanılan katsayılar, 2011 yılında Ajansımızın Doğrudan Faaliyet Desteği Projesi kapsamında desteklemiş olduğu, Aydın Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği'nin "Hayvansal Atıklardan Temiz Enerjiye Aydın Atlası" projesinden elde edilmiştir.

Tablo 16. Muğla İli Biyogaz Potansiyeli

İlçe Adı	Metan Potansiyeli (m ³ /yıl)	Elektrik Üretimi (mWhe/yıl)	Isı Üretimi (kcal/yıl)	Kurulu Güç (mWe)
Bodrum	3.361.092	12.948	13.256.591	1,61
Dalaman	1.847.620	7.118	7.287.255	0,88
Datça	400.486	1.543	1.579.568	0,19
Fethiye	2.109.356	8.126	8.319.579	1,01
Kavaklıdere	835.131	3.217	3.293.867	0,40
Köyceğiz	2.845.783	10.963	11.224.142	1,36
Marmaris	1.193.168	4.597	4.706.011	0,57
Milas	22.020.016	84.830	86.849.847	10,52
Ortaca	1.771.846	6.826	6.988.394	0,85
Ula	2.489.825	9.592	9.820.199	1,19
Yatağan	6.433.996	24.786	25.376.530	3,08
Menteşe	5.743.980	22.128	22.655.015	2,75
Seydikemer	10.115.939	38.971	39.898.599	4,84

Kaynak: TÜİK Hayvancılık İstatistikleri (2019)

TÜİK verilerinden alınan büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı hayvan atık miktarlarının ve bu atıkların biyogaz tesisinde değerlendirilmesiyle üretilebilecek elektrik ve ısı miktarları ilçe bazlı olarak Tablo 16'da gösterilmiştir. Tablo 16'da da görüldüğü gibi özellikle Milas ve Seydikemer ilçelerinde ciddi miktarda hayvansal dışkılarından kaynaklı biyogaz potansiyeli olduğu görülmektedir. Ancak 2019 yılı itibarıyla Muğla'da kurulu biyogaz santrali bulunmamaktadır.

Organik Tarım

Muğla'da 2018 yılı verilerine göre 45 bin dönüme arazide organik tarım yapılmaktadır. 32 adet organik tarım faaliyeti yürüten ticari işletmenin 13'ü zeytinyağı üretimi/ işleme ve paketlenmesi faaliyetlerini yürütmektedir. Muğla'da organik tarım üretimi gittikçe yaygınlaşmakla birlikte mevcut potansiyelinin çok altındadır. Ülke genelindeki organik tarım alanlarının sadece %1'lik kısmı Muğla'da yer almaktadır.

Tablo 17. Organik Tarım Yapan Faal Ticari İşletmeler (2018)

İlçe	Firma Adeti	Ürün Çeşidi
Milas	16	Zeytin, Zeytinyağı, Meyve,
Bodrum	3	Zeytin, Mandalina, İncir
Köyceğiz	4	Zeytin, Narenciye
Datça	2	Zeytinyağı, Zeytin
Menteşe	1	Meyve, Reçel
Fethiye	1	Lavanta, Trüf Mantarı
Marmaris	1	Taze Kuru Meyve
Ula	1	Meyve, Tahıl
Yatağan	1	Zeytin, Zeytinyağı
Seydikemer	2	Üzüm, Badem

Kaynak: Organik Tarım İstatistikleri, Tarım ve Orman Bakanlığı (2018)

Tablo 18. Muğla Organik Bitkisel Üretim Miktarı (2016)

Ürün Çeşidi	Üretim (Ton)
Zeytin	7668,6
Portakal	713,4
Badem	449,9
Nar	240,5
Mandalina	204,9
Yonca	104,7
Kekik	100,0
Adaçayı	100,0

Kaynak: Organik Tarım İstatistikleri, Tarım ve Orman Bakanlığı (2017)

Tablo 17'den de anlaşılacağı üzere organik tarım işletmeleri Milas başta olmak üzere; Bodrum ve Köyceğiz'de yoğunlaşmıştır. Milas ilçesinde yoğun şekilde organik zeytin üretimi yapılmaktadır. Muğla genelinde zeytin-zeytinyağı başta olmak üzere; portakal, badem, nar, mandalina, yonca, kekik ve adaçayı gibi ürünlerin organik olarak üretimi, işlenmesi ve ticareti ön plandadır. Milas'ta zeytin-zeytinyağı, Datça'da badem, Fethiye ve Seydikemer'de sebze, Ortaca ve Köyceğiz'de narenciye, Gökova'da susam ve Marmaris'te çam balı ürünlerinde organik tarım üretim, işleme, depolama ve paketlenme yatırımları potansiyeli yüksektir.

Muğla İl Tarım ve Orman Müdürlüğü kontrolünde Çandır Organik Köy projesi yürütülmektedir. Çandır organik köy projesinde ana amaçlar, organik üretimin turizmle ilişkilendirilmesi ve organik tarım hakkında bilinç seviyesinin artırılmasıdır.

Tarım Dayalı Sanayi

Muğla'nın sanayi firmalarının yaklaşık %40'ı tarıma dayalı imalat yapmaktadır. 168 tarıma dayalı sanayi firmasının 99'u zeytinyağı imalatı yapmaktadır. Sadece Milas ilçesinde 62 zeytinyağı fabrikası bulunmaktadır. Zeytinyağı fabrikalarının ciddi kalite ve markalaşma problemi bulunmaktadır ve ürünlerden yeterli katma değer elde edilememektedir. Tarıma dayalı imalatçıların sadece 16 tanesi ihracat yapmaktadır. Ekonomik ölçekte en büyük imalatçılar, ihracatta da ilk sıralarda yer alan Kılıç Holding, Gümüşdoğa ve Noordzee su ürünleri firmalarıdır.

Tablo 19. Muğla İli Tarıma Dayalı İmalat Firmaları Sayısı

	Bodrum	Dalaman	Datça	Fethiye	Köyceğiz	Marmaris	Menteşe	Milas	Ortaca	Seydikemer	Ula	Yatağan	Toplam
Zeytinyağı	8	1	3	7	1	0	6	62	1	2	1	7	99
Süt Ürünleri	1	1	0	3	0	0	1	1	1	2	2	0	12
Meyve Sebze İşleme	1	2	2	2	1	0	0	3	0	0	0	0	11
Arıcılık Ürünleri	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	4	0	6
Su Ürünleri	0	0	0	0	1	0	0	4	0	0	0	0	5
Diğer	3	3	0	7	1	4	3	11	1	1	0	1	35
Toplam İşletme Sayısı	13	7	5	19	5	4	11	81	3	5	7	8	168

Kaynak: Muğla Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü (2019)

Bunun yanında bal ve petek üretimi yapan marka değeri yüksek firmalar bulunmaktadır. 85 adet zeytinyağı imalatçısından sadece bir tanesi ihracat yaparken, 6 adet arıcılık sektöründe yer alan imalatçı firmalardan 3 tanesi ihracat yapmaktadır.

Köyceğiz ve Ortaca ilçelerinde büyük ölçekli ve butik meyve suyu üretimi potansiyeli mevcuttur. Hali hazırda büyük miktarlarda narenciye ürünleri dalından bile toplanmadan ekonomiye kazandırılmamaktadır. Butik limon suyu imalatı katma değerli potansiyel ürünler arasındadır.

Muğla ili tarıma dayalı sanayide yenilikçi imalat yapan firmaların sayısı artmaktadır. Bunlara örnek olarak Bodrum ilçesinde bitkisel ilaç imalatı yapan İmmu-nat firması ile Mentşe ilçesinde yer alan butik bira imalatı yapan Atak Alkollü İçecekler firması gösterilebilir. Sektörün yenilikçi, katma değerli, kaliteli ve markalı üretim biçimlerine ihtiyacı vardır.

Ekolojik Turizm

Kitle turizminin olumsuz etkilerinden en az etkilenen turizm merkezlerinden biri olan Muğla'nın önemli bir ekolojik turizm potansiyeli vardır. Muğla'nın toplam yüzölçümünün %67'si orman alanı ve %21,6'sı ise Özel Çevre Koruma Bölgesi içerisinde yer almaktadır. Orman Bölge Müdürlüğü'ne ait 11 adet tabiat parkı ve 73 adet mesire yeri ile av turizmine uygun Köyceğiz ve Yılanlı-Çakmak Yaban Hayatı Geliştirme Sahası mevcuttur. Bodrum, Fethiye ve Marmaris kıyılarında dalış turizmi, Akyaka'da kitesörf, Babadağ'da yamaç paraşütü, Karia ve Likya antik yollarında trekking, Dalaman Çayında rafting yapma imkanı vardır. UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dahil edilen Letoon ve Xanthos gibi 4.336 adet tescilli taşınmaz kültür varlığına sahiptir. İlin yüksek potansiyeline rağmen ekolojik turizm hizmeti veren işletme sayısı istenilen seviyede değildir. Muğla'daki ekolojik turizm yapan işletmelerin büyük çoğunluğu Fethiye ilçesinin Faralya, Kabak koyu ve Yanıklar köyü civarında yoğunlaşmıştır.

Tablo 20. Ekolojik Turizm Yapan Konaklama Tesisleri

İlçe	Adet
Fethiye	20
Datça	6
Ortaca	3
Marmaris	2
Milas	2
Bodrum	2

Kaynak: KASALAK, Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi (2016)

Güney Ege Kalkınma Ajansı'nın desteklemiş olduğu "Muğla İli Kırsal Kalkınma Potansiyelinin Belirlenmesi Projesi"nin sonuç raporuna göre kırsal turizm potansiyeli olan 9 pilot köyde çalışma yapılmış ve bu köylere dair öne çıkan turizm değerleri belirlenmiştir. Tablo 21'de görüldüğü üzere her bir köy, içerisinde farklı turizm değerlerini barındırmaktadır. Bununla birlikte, bu çalışmada yer almayan ancak turizm değeri yüksek çok sayıda yer bulunmaktadır.

Tablo 21. Muğla'nın Potansiyel Ekoturizm Alanları

İlçe Adı	Mahalle Adı	Öne Çıkan Potansiyel
Milas	Ortaköy	Arkeolojik Turizm (Labranda Antik Kenti, Merdivenli Kaya Mezarı, Deliktaş), İnanç Turizmi (İkiz Türbe), Jeopark Turizmi
Milas	Bozalan	Doğa Turizmi (Karia Yürüyüş Yolu), Gastronomi Turizmi, Kültür Turizmi (Halicılık)
Yatağan	Turgut	Arkeolojik Turizm (Stratonikeia, Lagina Antik Kentleri, Hekate Tapınağı), Jeopark Turizmi
Kavaklıdere	İlçe Merkezi	Kültür Turizmi (Bakırcılık), Mağara Turizmi (Yerküpe Mağarası), Arkeolojik Turizm (Hyllarima, Kyon Antik Kentleri)
Menteşe	Göktepe	Doğa Turizmi (Şarhoş Çayı, Doğa Yürüyüşü), Mağara Turizmi (Haney İni ve Soğuk İn), İnanç Turizmi (Osmanlı Mezarlığı), Gastronomi Turizmi
Menteşe	Kozağaç	Doğa Turizmi (Soğuk Dere), Kamp Turizm (Gökçukur Yaylası), Mağara Turizmi (İncirli İn, Eren Yanı İni, Kara İn)
Ula	Karabörtlen	Doğa Turizmi (Geyik Kanyonu, Doğal Sığınaklar)
Köyceğiz	Pınarköy	Doğa Turizmi (Yuvarlakçay ve Topgözü Kanyonu, Sığla Ormanı)
Seydikemer	Eşen	Doğa Turizmi (Saklıkent Kanyonu, Eşen Çayı, Likya Yolu), Arkeolojik Turizm (Pınara, Letoon, Sidyma, Tlos Antik Kentleri)

Kaynak: Muğla İlinin Kırsal Kalkınma Potansiyelinin Belirlenmesi Projesi (2015)

Tıbbi ve Aromatik Bitki Üretimi

Muğla'nın başlıca tıbbi ve aromatik bitkileri; sığla, defne yaprağı, kekik, adaçayı ve laden yaprağı, bunlara; sandal, kantaron, papatya, nergis, lale, ekinezya, yasemin, zambak, menekşe, gül, manolya, yabani mersin, turunçgil kabuğu, turunçgil çiçeği ve zeytin yaprağı eklenebilir. Tablo 22'de Muğla Orman Bölge Müdürlüğüne, 2015 yılı için kayıt altına alınmış doğadan toplanan tıbbi aromatik bitki miktarları yer almaktadır. Ancak kayıt dışılık nedeniyle bu rakamların üzerinde toplama olduğu da bilinmektedir.

Tablo 22. Başlıca Toplanan Tıbbi Aromatik Bitkiler

Bitki Türü	Toplanan Miktar (ton)
Defne	642
Kekik	469
Adaçayı	260
Laden Yaprak	131

Kaynak: Muğla Orman Bölge Müdürlüğü (2016)

Muğla ilinde, Köyceğiz Meslek Yüksek Okulu'nda Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Programı bulunmaktadır. Bu sayede tıbbi aromatik bitki konusunda bilgi sahibi personel yetiştirilmektedir.

Kekik ihracat içerisinde en önemli kalemdir ve ülkemiz dünya kekik ihtiyacını karşılamada ilk sırada yer almaktadır. 2018 yılı rakamlarına göre ülkemizin kekik ihracatı 60 milyon dolar seviyesinde olup, yaklaşık 15 bin ton kekik ihracatı yapılmıştır. Kekik üretiminin %90'ını kültür yetiştiriciliği ile Denizli ilimiz karşılamaktadır. Muğla ilinde ise kekik daha çok doğadan toplanmaktadır. Kekik ihracatı en çok yapılan ülkeler sırasıyla ABD, Almanya, Polonya, Hollanda, İsviçre'dir.

Diğer bir ticari değeri olan ürün ise defne yaprağıdır. Yine en önemli ihracatçı konumda olan ülkemiz, 2016 yılı rakamlarına göre 12,5 bin ton defne yaprağı ihraç ederek 36 Milyon dolar gelir elde etmiştir. Başlıca ihraç ülkeleri sırasıyla Vietnam, ABD, Polonya, Almanya ve Japonya'dır.

Tıbbi ve aromatik bitkilerin değerli ham kısımları drog şeklinde satılmakla birlikte, bu ürünlerin uçucu yağları alınarak da daha yüksek katma değerli satılabilmektedir. Uçucu yağlar pazarında ülkemiz 2016 yılında 40 milyon dolar ihracat gerçekleştirmiş iken, 25 milyon dolar ithalat gerçekleştirmiştir. Tıbbi ve aromatik bitkiler sektörünün tüm ihracatı yıllık yaklaşık 300 milyon doları aşmış bulunmaktadır.

Tıbbi ve aromatik bitkilerin sürdürülebilirliğini sağlamak adına doğadan toplamanın sıkı denetim altında yapılması gereklidir. Ekonomik değeri yüksek bitkiler tespit edilip, bu bitkilerde kültür yetiştiriciliğine yönlendirme yapılmalıdır. Tıbbi ve aromatik bitki yetiştirmek isteyen çiftçilere teknik yardım ve danışmanlık sağlanmalı, istenen kalite ve standartlarda üretimin yapılabilmesi için düzenli eğitimlere yer verilmelidir. Ayrıca tıbbi ve aromatik bitkilerin insan sağlığında kullanımına dikkat edilmeli, bilinçsizce kullanımın önüne geçilmelidir.

BAŞARILI BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Kozmetik Ürünler Uygulama ve Araştırma Merkezi, ülkemizde konusunda ilk bilim merkezi olarak 3 yıldan bu yana faaliyetini sürdürmektedir. Merkezde Ar-Ge, üretim ve marka çalışmaları hızla devam etmekte olup, bu merkeze ait ilgili Bakanlıklardan onaylı cilt bakım ürünleri, parfümler ve bitkisel çaylardan olmak üzere 30 adet üretim iznine sahip ürün bulunmaktadır.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Kozmetik Ürünler Uygulama ve Araştırma Merkezinin 2015 yılında Ajansımızın ilan etmiş olduğu “Üretim ve Ticaret Altyapısının Geliştirilmesi Mali Destek Programına” yapmış olduğu proje başvurusu başarılı bulunmuş ve mali destek almaya hak kazanmıştır. Bu proje, Muğla Yerkesik mahallesinde Muğla-Marmaris anayolundan 7 km içeride 25 dekar büyüklüğünde bir alanda, 600 m²'si serada olmak üzere tıbbi ve aromatik bitkilerin üretimi yapılacağı bir üretim merkezi niteliğindedir. Bununla birlikte bu merkezde kurutma, ekstrakt işlemleri yapılacak olup, aromatik yağ, cilt bakım ve parfüm ürünleri üretilecek ve satışa sunulacaktır. Aynı zamanda bu merkezde eğitim faaliyetleri de yapılacak olup; kozmetik, eczacılık, tıbbi ve aromatik bitkiler bölümünden öğrencilere yönelik uygulamalı eğitimlerin yapılması söz konusudur. 2018 yılında altyapısı tamamlanmış olan bu merkezin ilerleyen zaman içinde daha işler hale getirilmesiyle Muğla iline yakışır sayılı tesisler arasında yer alacaktır.

Muğla, sağlık turizmi ve botanik turizmin entegre edilebileceği gerekli ortam koşullarına sahiptir. Yakın gelecekte Muğla ilini; tıbbi ve aromatik bitkilerin sürdürülebilir bir şekilde yetiştirildiği ve bu bitkilerden elde edilen yüksek kalite standartlarına sahip ürünlerin sağlıklı yaşam merkezlerine sunulduğu, Ar-Ge niteliğine ve marka değerine sahip ürünler üreten tesislerin yaygınlaştığı bir il olarak görmemiz çok olasıdır.

SANAYİ ALTYAPISI VE YATIRIMLARIN DURUMU

4. SANAYİ ALTYAPISI VE YATIRIMLARIN DURUMU

Muğla'nın lokomotif sektörü turizm sektörüdür. İmalat sanayi fazla gelişmemiş olmakla birlikte, büyük sanayi yatırımları; su ürünleri üretimi, mermer istihracı ve işleme sektörlerinde yoğunlaşmıştır. 2010-2018 yılları arası 9 yıllık dönemde Yatırım Teşvik Belgesi alan yatırımların durumu incelendiğinde, teşvik kapsamında sağlanan istihdamın %50'sinin turizm sektörü kaynaklı olduğu görülmektedir. Milas ilçesinde bulunan 1.062 dönümlük alan üzerinde Organize Sanayi Bölgesi yapımı faaliyetleri devam etmektedir. Bodrum havalimanına 10 km mesafede bulunan yıllık 7 milyon ton yükleme kapasitesi ile Güllük Limanı ağırlıklı olarak feldspat ihracatında kullanılmaktadır. Limanın konteyner limanına dönüşümüyle ilgili çalışmalar devam etmektedir.

Muğla'da 21 adet Küçük Sanayi Sitesi faaliyettedir. Bodrum Mumcular Küçük Sanayi Sitesi birinci kısım inşaatı tamamlanmıştır. İkinci kısım ihalesi yapılacaktır.

Tablo 23. Muğla İli Küçük Sanayi Siteleri

Sıra No	KSS Adı	Faaliyete Başladığı yıl	Toplam Alanı (m ²)	Toplam İşyeri Sayısı	Dolu İşyeri Sayısı	Boş İşyeri Sayısı	Doluluk Oranı	Mevcut Çalışan
1	Muğla (Merkez)	1972	100.000	318	317	1	99,7	951
2	Yatağan	1978	49.025	158	155	3	98,1	310
3	Cennet Köyceğiz	1986	43.745	55	54	1	98,2	108
4	Ortaca	1975	10.000	348	262	86	75,3	510
5	Bodrum	1978	28.704	130	-	0	6	62
6	Bodrum Yalıkavak	1993	9875	100	73	27	73,0	150
7	Bodrum Turgutreis	1989	2.400	24	24	0	100	48
8	Bodrum Mumcular	2009	50.000	18	4	14	22,2	8
9	Bodrum Konacık	1999	60.000	172	172	0	100	516
10	Milas	1989	90.000	271	142	129	52,4	411
11	Milas Güçsan Toplu İşyeri	1978	22.000	75	75	0	100	253
12	Milas Selimiye	1984	8.000	36	36	0	100	71
13	Fethiye Kemer	1989	10.000	47	47	0	100	62
14	Fethiye Eşen (Tasfiye Halinde)	1988	12.000	31	8	23	25,8	15
15	Marmaris	1988	8.640	56	56	0	100	140
16	Marmaris Ata	1987	11.124	69	69	0	100	138
17	Marmaris Beldibi	1976	2.668	34	34	0	100	102
18	Dalaman	2004	58.000	180	180	0	100	418
19	Cennet Datça	1989	6.218	50	50	0	100	106

Kaynak: Muğla Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü (2019)

Tablo 24. Yatırım Teşvik Belgeli Yatırımlar (2010-2018)

Sektör	Belge Sayısı	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
Enerji	154	2.876	499
Turizm	223	2.752	9.277
Altyapı- Belediye Hizmetleri	40	502	209
Maden İstihracı ve İşleme	82	488	1.345
Gıda ve İçki	63	396	1.288
Eğitim	57	380	4.059
Sağlık	22	219	1.091
Diğer Sektörler	41	886	1.158
Genel Toplam	682	8.500	18.926

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı Yatırım Teşvik İstatistikleri, Muğla Yatırım Destek Ofisi (2018)

Muğla'da bölgemizin diğer illerinden farklı olarak merkez ilçe olan Menteşe'nin yatırımlarda Bodrum'dan sonra 2. sırada yer aldığı görülmektedir. Ancak Menteşe ilçesinde görülen yaklaşık 400 milyon TL tutarındaki yatırım Muğla Büyükşehir Belediyesi'ne ait olup, bu yatırımın uygulama sahası tüm Muğla ilçelerini kapsamaktadır.

Tablo 25. İlçelerde Yatırımların Dağılımı (2010-2018)

İlçeler	Belge Sayısı	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
Milas	99	1.964	2.691
Bodrum	126	1.622	5.890
Menteşe	93	1.492	2.086
Fethiye	134	911	3.061
Dalaman	14	714	469
Yatağan	66	660	497
Marmaris	70	548	2.569
Datça	12	232	372
Ortaca	17	141	656
Kavaklıdere	25	84	225
Ula	15	71	242
Köyceğiz	11	63	168
Genel Toplam	682	8.500	18.926

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı Yatırım Teşvik İstatistikleri, Muğla Yatırım Destek Ofisi (2018)

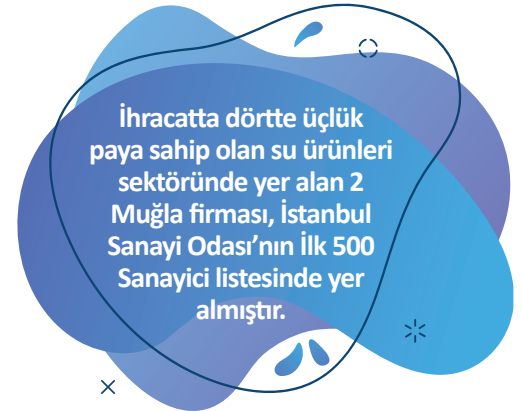
Tablo 25 incelendiğinde Bodrum, Fethiye, Marmaris ve Milas ilçelerinde özellikle büyük otel yatırımları, merkez ilçe olan Menteşe’de Büyükşehir Belediyesi altyapı yatırımları ve rüzgar enerjisi santrali yatırımı, Dalaman’da havalimanı iç hatlar terminali yatırımı toplam yatırım tutarlarını yükseltmektedir. Muğla’daki en büyük 20 yatırım incelendiğinde, bu yatırımların 12’sinin otel/tatil köyü yatırımı olduğu görülmektedir. Diğer yatırımlardan 4’ü Bodrum, Milas, Datça ve Menteşe’de yer alan Rüzgar Enerjisi Santrali (RES) yatırımlarıdır. Otel yatırımlarından dolayı Bodrum, Fethiye, Marmaris ve Milas ilçelerindeki yatırımların sağladığı istihdam rakamlarının yüksek olduğu görülmektedir.

İmalat sanayi incelendiğinde, en çok firmanın Gıda ve Mermer sektörlerinde yer aldığı görülmektedir. Muğla Sanayi ve Ticaret Odası ve Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi işbirliğinde Güney Ege Kalkınma Ajansı’nın desteğiyle hazırlanmış “Muğla İli İmalat Sanayi Envanteri” isimli projedeki tespitlere göre; imalat sanayinde mermer sektörü baskın bir şekilde yer almaktadır. İmalat sanayi firmalarında çalışan 12.439 personelden sadece 2.046’sı kadındır. Toplam 437 adet firmanın %52’si aile firmasıdır. Üretimde kullanılan enerji kaynağı olarak ilk sırada elektrik enerjisi yer almaktadır. İlerleyen dönemlerde doğalgaz altyapısının genişlemesiyle daha çok sanayi firmasında doğalgaz kullanımı söz konusu olacaktır. 2016 yılı itibarıyla Yatağan ve Menteşe ilçelerine doğalgaz verilmeye başlanmıştır. Firmaların %28’i ihracat yapmaktadır. İhraç edilen ürünlerin %86’sı nihai ürün, %14’ü ise ara üründür. 237 firma kalite belgesi, 236 firma marka, 139 firma patent, 32 firma otomasyon sistemi, 9 firma Ar-Ge birimine sahiptir. (Muğla İli İmalat Sanayi Envanteri Doğrudan Faaliyet Desteği Projesi, Nisan 2016)

Tablo 26. Üretim Konularına Göre Muğla’daki Firma Sayıları

Üretim Konusu	Firma Sayısı
Gıda	216
Maden	105
İnşaat	88
Mermer	80
TDS	22
Mobilya	20
Tekne İmalatı	19
Diğer	72
Toplam	622

Kaynak: Muğla Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü (2016)

Tablo 27. İlk 500 İçindeki Muğla'nın Sanayi Firmaları

2018	2017	Kuruluşlar	Yeri	Üretimden Satışlar (TL)
158	158	Kılıç Deniz Ürünleri A.Ş.	Bodrum	1.185.935.000
169	233	Gümüşdoğa Su Ürünleri A.Ş.	Milas	1.118.839.528

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası (2019)

Muğla'da 2010-2018 yılları arası Yatırım Teşvik Belgesi almış yabancı sermayeli 27 adet yatırım Tablo 28'de listelenmiştir. Bu yatırımlardan 19 tanesi otel yatırımıdır. Datça Rüzgar Enerjisi Santrali yatırımı haricinde büyük yatırımların tamamının otel yatırımı olduğu görülmektedir.

Tablo 28. Muğla İlinde Yabancı Sermayeli Yatırımlar (2010-2018)

Firma Adı	Baskın Ülkesi	Yabancı Sermaye Oranı (%)	Yatırımın İlçesi	Yatırımın Niteliği	Yatırım Tutarı (TL)
Bartu Turizm Yatırımları	İngiltere	50	Fethiye	5 Yıldızlı Otel 439 Oda 878 Yatak	111.489.430
Ceviz Sırtı Gayrimenkul Yatırımcılığı	Hollanda	100	Milas	5 Yıldızlı Otel 216 Oda 490 Yatak	62.065.190
BBK Turizm	Azerbaycan	99	Bodrum	220 Oda + 40 Apart Otel 760 Yatak	51.838.434
BYT Turizm Yatırımları	İngiltere	50	Bodrum	4 Yıldızlı Otel 480 Yatak	41.643.540
Dares Datça Rüzgar Enerji	Almanya	50	Datça	Elektrik Enerjisi Üretimi (RES) 41,6 MW	41.443.600
Maksimum Turizm	Rusya	50	Milas	5 Yıldızlı Otel 229 Oda 463 Yatak	40.565.828
PD Turizm	Azerbaycan	100	Bodrum	Butik Otel 54 Yatak	19.500.000
İberotel Otelcilik	Avusturya	100	Ortaca	4 Yıldızlı Otel 794 Yatak	14.100.000
Coca-Cola İçecek	ABD	20	Köyceğiz	Memba Suyu 168.502.200 Litre/Yıl	11.811.684
Ay-Sir Turizm	Kazakistan	75	Bodrum	5 Yıldızlı Otel 532 Yatak	11.120.000

Firma Adı	Baskın Ülkesi	Yabancı Sermaye Oranı (%)	Yatırımın İlçesi	Yatırımın Niteliği	Yatırım Tutarı (TL)
İberotel Otelcilik	Avusturya	100	Ortaca	4 Yıldızlı Otel 794 Yatak	8.915.530
Mavi Denizciler Turizm	İngiltere	100	Fethiye	Butik Otel 64 Yatak	8.360.412
Fokus Turizm	Yunanistan	50	Bodrum	3 Yıldızlı Otel 48 Oda	8.033.810
Antalya Consulting	Avusturya	100	Bodrum	3 Yıldızlı Otel 152 Yatak	7.550.000
D.S.V. Yatçılık	İngiltere	30	Marmaris	Yat Kışlama Çekek Yeri 450 Ton	7.420.000
Antalya Consulting	Avusturya	100	Bodrum	3 Yıldızlı Otel 148 Yatak	5.672.985
Kılıç Deniz Ürünleri	Lüksemburg	16	Milas	Balık Yemi 102.000 Ton/Yıl	4.800.000
Balsam Tarım	A.B.D.	100	Seydikemer	Serada Bitkisel Yetiştiricilik 41.200 m ²	4.500.000
Hapimag Turizm	İsviçre	100	Bodrum	5 Yıldızlı Otel + 5 Yıldızlı Tatil Köyü 1458 Yatak	2.537.685
Kılıç Deniz Ürünleri	Lüksemburg	16	Milas	Deniz Ürünleri İşleme 4.346 Ton/Yıl	2.240.000
Sarban Turizm	Rusya	100	Fethiye	3 Yıldızlı Otel 25 Oda 50 Yatak	2.115.800
MP Hotel Management	Malta	100	Milas	4 Yıldızlı Otel 288 Yatak	2.046.761
Mod International Yatırım	Özbekistan	50	Bodrum	Kreşler ve Gündüz Bakım Evleri 300 Çocuk/Yıl	2.043.386
Faralyalı Turizm	Yunanistan	50	Fethiye	3 Yıldızlı Otel 174 Yatak	1.541.000
Solar Aromatik Bitkiler ve Turizm	İsveç	30	Marmaris	4 Yıldızlı Otel 190 Yatak	1.506.000
ISR Turizm İşletmeleri	Rusya	60	Bodrum	5 Yıldızlı Otel 1.098 Yatak	1.202.734
Maysun Enerji	Rusya	75	Fethiye	Elektrik Enerjisi Üretimi (GES) 0.28 MW	1.100.000

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı Yatırım Teşvik İstatistikleri, Muğla Yatırım Destek Ofisi (2019)

İHRACAT

5. İHRACAT

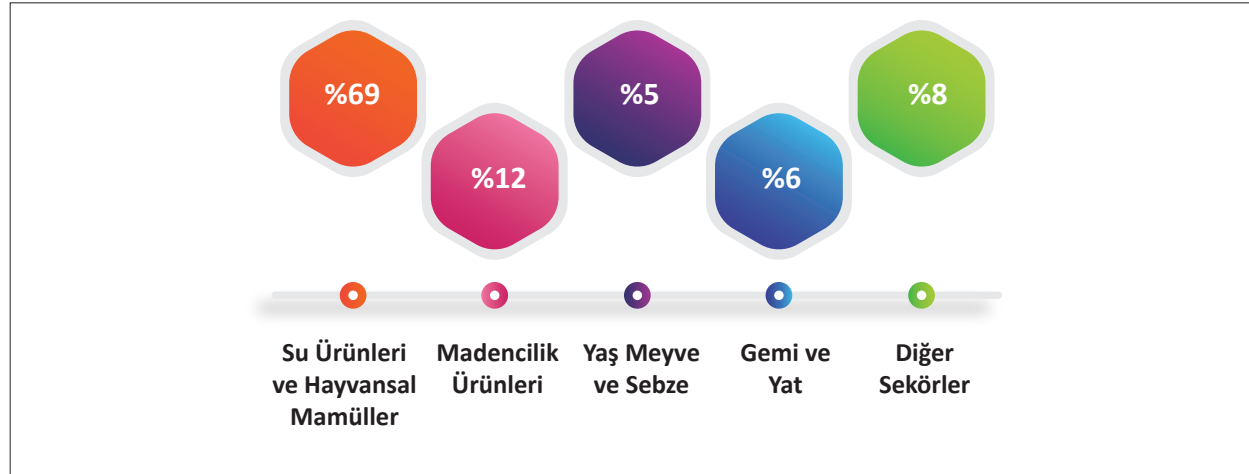
Muğla'nın en önemli ihracat sektörü olan su ürünleri sektörü, balık yetiştiriciliği ve balık işleme ürünü ile birlikte ihracatın %73'ünü oluşturmaktadır. Tablo 29'da görüldüğü gibi ilk 1000 ihracatçı içerisinde yer alan 4 Muğla firmasından 3'ü su ürünleri sektöründe yer almaktadır.

Tablo 29. Muğla İlk 1000 İhracatçı Firmaları

2017 Ülke Sıralaması	Firma Ünvanı	Sektörü	İhracat 2017 (\$)
93	KLC Gıda Ürünleri İth. İhr. ve Tic. A.Ş. (Kılıç Holding)	Su Ürünleri	153.168.085
196	Gümüşdoğa Su Ürün. Üretim İhr. ve İth. A.Ş.	Su Ürünleri	76.818.941
454	Noordzee Su Ürün. İhr. San. ve Tic. A.Ş.	Su Ürünleri	40.234.642
721	Mikroman Maden Sanayi ve Tic. A.Ş.	Madencilik Ürünleri	27.110.740

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi (2019)

Şekil 6. İhracatın Sektörlere Dağılımı

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi (2018)

Yaş meyve sebze sektöründe en önemli ihracat kalemi domatestir. Ülkemizin örtü altı domates üretiminin yaklaşık %15'i Muğla ilinde üretilmektedir. Domateste senelik örtü altı üretim miktarı 470 bin tona ulaşmıştır. Diğer başlıca ihracat yaş meyve sebze ürünleri ise limon, greyfurt ve portakaldır.

2014-2018 yılları arası 5 yıllık dönem incelendiğinde Muğla ili ihracatında önemli artış görülmektedir. Bu artışın önemli kısmı su ürünleri ihracat artışından kaynaklanmaktadır. Diğer artış yapan sektör ise Madencilik sektörüdür. Madencilik sektöründe Mermer firmaları oldukça yaygındır. 105 adet maden ocağı firmasının 65 adeti mermer ocağı firmasıdır. Ayrıca 80 adet mermer işleme tesisi bulunmakta ve sektöre katma değer sağlamaktadırlar.

Tablo 30. İhraç Sektörlerinin Yıllara Göre Dağılımı (\$)

Sektörler	2014	2015	2016	2017	2018
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	198.404.638	220.832.477	281.119.345	296.269.279	333.002.307
Madencilik Ürünleri	33.323.570	38.270.911	41.122.029	49.927.350	57.273.631
Gemi ve Yat	22.890.380	18.593.567	4.780.789	26.743.584	28.453.837
Yaş Meyve ve Sebze	18.871.354	21.240.660	25.230.089	22.582.639	25.937.906
Diğer Sektörler	31.664.215	42.085.599	34.737.143	33.071.265	37.533.681
Toplam	305.154.157	341.023.214	386.989.395	428.594.117	482.201.362

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi (2019)

Diğer bir önemli ihracat sektörü ise yat imalatı sektörüdür. Az sayıda firma ile katma değerli üretim gerçekleştirilerek bu sektörden senelik yaklaşık 25 milyon dolar ihracat geliri elde edilmektedir. 2014-2018 sektörlerine göre ihracat değerleri karşılaştırıldığında; su ürünleri ve madencilik sektöründe ortalama yıllık %14 ihracat büyüme oranı ile devamlı olarak bir artış görülmüştür.

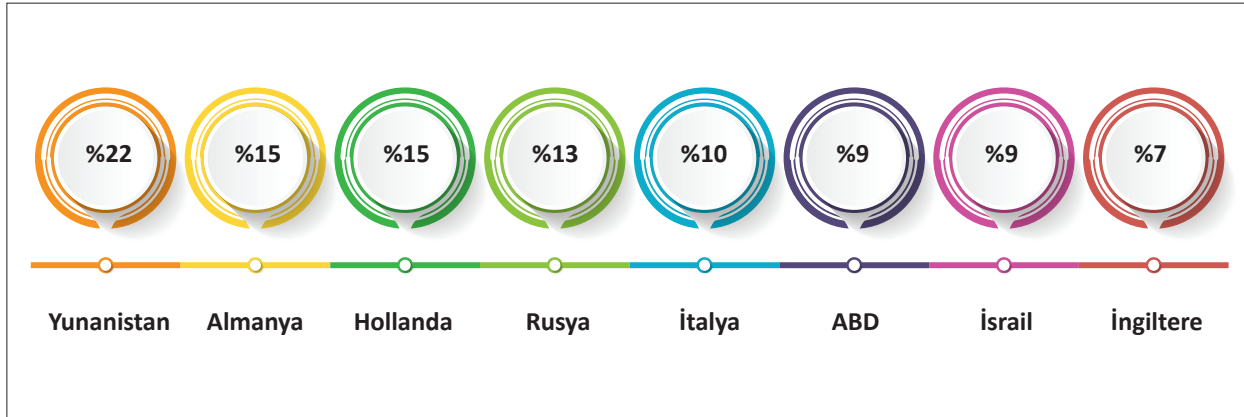

Tablo 31. İhracatın Ülkelere Dağılımı

Ülkeler	2014	2015	2016	2017	2018
Yunanistan	5.794.000	4.370.989	15.315.379	30.246.210	65.303.770
Almanya	31.913.049	35.255.646	47.008.184	36.730.398	43.610.521
Hollanda	40.703.379	47.583.838	57.051.055	47.941.606	43.459.087
Rusya	35.917.404	37.695.002	26.549.829	28.129.692	38.046.343
İtalya	26.728.895	38.732.764	49.758.073	38.473.021	31.520.173
ABD	13.829.307	16.117.900	15.230.373	21.774.895	26.985.551
İsrail	8.526.000	15.773.254	16.845.522	23.747.152	26.126.565
İngiltere	16.365.344	20.377.044	25.189.984	26.239.041	21.741.341
Diğer Devletler	125.376.779	125.116.778	134.040.997	175.312.102	185.408.011

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi (2019)

Şekil 7. İhraç Ülkelerinin Dağılımı

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi (2018)

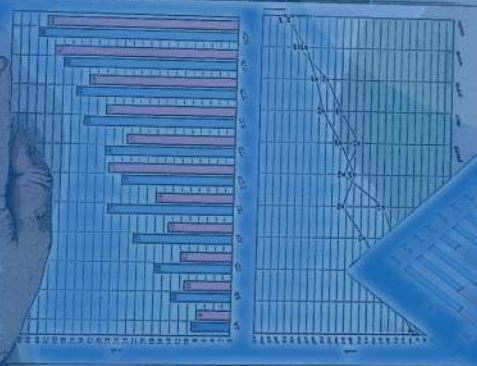
Ülkelere yapılan ihracat değerlerine göre, Muğla'daki firmalar ürünlerinin büyük çoğunluğunu AB ve Rusya'ya ihraç etmektedirler. 2014-2018 yılları arası 5 yıllık değerlere göre toplam ihracatın üçte ikisini oluşturan ilk 8 ülke sırasıyla verilmiştir. Bunun haricinde İsrail, Dubai, Portekiz, Romanya ve Polonya yükselen ihraç ülkeleri arasında kendini göstermektedir. Yunanistan'a yapılan ihracattaki artış su ürünlerinden kaynaklanmaktadır. Muğla, Yunanistan'ın su ürünleri sektöründeki yükselen pazarını yakalamış ve 2018 yılında Yunanistan'ın toplam balık ithalatının yarıya yakını Muğla firmalarından sağlanmıştır.

2016 ve 2017 yıllarında Rusya ihracatında düşüş görülürken; 2018 yılı için eski rakamlara ulaşılmış, Yunanistan, ABD ve İsrail'de ciddi miktarda artışlar görülmektedir.

AR-GE POTANSİYELİ

6. AR-GE POTANSİYELİ

Muğla'da büyük sanayi yatırımları çok sayıda bulunmamakla birlikte, Ar-Ge potansiyeli taşıyan sektörler yer almaktadır. Tarıma dayalı sanayinin pek çok kolunda küçük ve orta ölçekli işletmelerin üretimde Ar-Ge ve yenilik çalışmalarında bulunmaları ihtiyacı vardır. Yat imalatında tasarım özgünlüğü, en önemli katma değer sağlayan unsur olmaktadır. Tıbbi ve aromatik bitkiler endüstrisi ancak Ar-Ge çalışmaları ile ilaç ve kozmetik sanayi girdisi olabilmektedir. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi bünyesinde 44 adet Uygulama ve Araştırma Merkezi bulunmaktadır. Tablo 32'de yatırımlarla ilgili olabilecek bazı uygulama ve araştırma merkezleri listesi verilmiştir.

Tablo 32. Üniversite Uygulama ve Araştırma Merkezleri

Araştırma Laboratuvarları Uygulama ve Araştırma Merkezi (ALM)
Arıcılık ve Çam Balı Uygulama ve Araştırma Merkezi
Arıcılık ve İpek Böceği Araştırma ve Uygulama Merkezi
Coğrafi Bilgi Sistemi ve Uzaktan Algılama Uygulama ve Araştırma Merkezi (CBS&UZAL)
Doğal Taş Araştırma ve Uygulama Merkezi
Gıda Analizleri Uygulama ve Araştırma Merkezi (MÜGAM)
Kozmetik Ürünler Uygulama ve Araştırma Merkezi
Mantar Araştırma ve Uygulama Merkezi
Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi
Trüf Uygulama ve Araştırma Merkezi (TRUFMER)
Zeytincilik Uygulama ve Araştırma Merkezi

Kaynak: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (2016)

Araştırma Laboratuvarları Merkezi'nde bulunan laboratuvarları ileri teknoloji donanımlı ekipmanlara sahip olup ilgili sektöre hizmet vermektedir.

Tablo 33. Laboratuvarların Makine Teçhizat Maliyeti (2010)

Laboratuvar Adı	Maliyet (TL)
Manyetik, Biyokimya ve Manyetik Malzeme Araştırma Laboratuvarı	5.000.000
Gıda Analizleri Araştırma ve Uygulama Laboratuvarı	2.000.000
Çevre Sorunları Araştırma ve Uygulama Laboratuvarı	400.000
Kozmetik Ürünler Laboratuvarı	100.000
Tarımsal Amaçlı Toprak, Bitki Su Analizleri Laboratuvarı	600.000
Toplam	8.100.000

Kaynak: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (2016)

Üniversite bünyesinde 12 Kasım 2014 tarihinde kurulan Teknoloji Transfer Ofisi ile proje, patent, yenilikçi fikir, şirketleşme ve girişimcilik faaliyetlerinde danışmanlık hizmeti verilmeye başlanmıştır. Muğla Üniversitesi'ne Teknopark kurulması için Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından onay alınarak 2019 yılı Şubat ayında inşaat faaliyetlerine başlanmıştır. 64.310 metrekarelik bir alan üzerine kurulacak olan Teknopark kompleksinin 4.000 metrekare kapalı alan sahip birinci etap inşaatına 2019 yılında başlanmıştır. Teknopark içerisinde 66 adet ofis bulunacak, üniversite-sanayi işbirliği artacak ve teknolojik bilgi üretilecektir.

KAYNAKÇA

KAYNAKÇA

1. Aydın Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği, Hayvansal Atıklardan Temiz Enerjiye Aydın Atlası Doğrudan Faaliyet Desteği Projesi, 2012
2. Bodrum Ticaret Odası, Bodrum Yat İmalatı İş Kümesi Rotasını Çiziyor Doğrudan Faaliyet Desteği Projesi, 2012
3. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Özel Çevre ve Koruma Bölgeleri, <http://www.csb.gov.tr/projeler/ockb/>, 2019
4. Deniz Ticaret Gazetesi, Yelken/Tekne/Marina Haberleri, http://www.denizticaretgazetesi.org/abramovicin_teknesi_bozburunda_insa_ediliyor_haber5840.html, 2014
5. Devlet Planlama Teşkilatı, İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/gosterge/2004/ilce.pdf>, 2004
6. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Resmi İstatistikler, <http://www.milliparklar.gov.tr/Anasayfa/istatistik.aspx?sflang=tr>, 2017
7. Tarım ve Orman Bakanlığı, Organik Tarım İstatistikleri, 2017
8. Harita Genel Komutanlığı, İl ve İlçe Yüzölçümleri, <https://www.hgk.msb.gov.tr/il-ve-ilce-yuzolcumleri>, 2017
9. <http://www.enerjiatlası.com>, Yenilenebilir Enerji Santralleri, 2019
10. İstanbul Sanayi Odası, Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, <http://www.iso500.org.tr/500-buyuk-sanayi-kurulusu/2018/>, 2019
11. Kasalak M.A., Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi, Ekolojik Turizm Tesisleri Envanteri, 2016
12. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, http://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Mugla_Madenler.pdf, 2016
13. Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Resmi İstatistikler, <https://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>, 2017
14. Muğla Bilim Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü, Sanayi Sicil Bilgi Sistemi, 2016
15. Muğla İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Koordinasyon ve Tarımsal Veriler Şubesi, Tarımsal Veriler, 2016
16. Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Turizm İstatistikleri, <http://www.muglakulturturizm.gov.tr/TR,73710/turizm-istatistikleri.html>, 2019

17. Muğla Orman Bölge Müdürlüğü Odun Dışı Ürün ve Hizmetler Şubesi, Toplanan Tıbbi Aromatik Bitkiler İstatistiği, 2016
18. Muğla Orman Bölge Müdürlüğü, Orman Alanı İstatistikleri, <http://muglaobm.ogm.gov.tr/Sayfalar/Kurulusumuz/Isletme-Mudurlukleri/MuglaOrmanIsliMud.aspx>, 2017
19. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Kozmetik Ürünler Uygulama ve Araştırma Merkezi ile Görüşme, 2016
20. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Araştırma Merkezleri, www.mu.edu.tr, 2017
21. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla İlinin Kırsal Kalkınma Potansiyelinin Belirlenmesi Doğrudan Faaliyet Desteği Projesi, 2015
22. Muğla Ticaret ve Sanayi Odası, Muğla İli İmalat Sanayi Envanteri Doğrudan Faaliyet Desteği Projesi, 2016
23. T.C. Güney Ege Kalkınma Ajansı Ekonomik Araştırmalar ve Planlama Birimi, Güney Ege İlçelerinde Genel Sosyo-Ekonomik Durum Çalışması, 2015
24. T.C. Güney Ege Kalkınma Ajansı Muğla Yatırım Destek Ofisi, Milas-Ören Yat İmalat Merkezi Projesi Analizi, 2017
25. T.C. Güney Ege Kalkınma Ajansı Muğla Yatırım Destek Ofisi, Yatırım Teşvik İstatistikleri, 2017
26. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, Turizm İstatistikleri, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9851/turizm-istatistikleri.html>, 2019
27. T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlık İstatistikleri Yıllığı, <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/30147,turkcesiydijiv1pdf.pdf?0>, 2019
28. T.C. Sağlık Bakanlığı, Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu, <http://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/535,turkiye-medikal-turizm-degerlendirme-raporu-2013pdf.pdf>, 2013
29. Türkiye Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar, <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>, 2017
30. Türkiye İhracatçılar Meclisi, İhracat Rakamları, <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html>, 2019
31. Türkiye İstatistik Kurumu, İl Göstergeleri , <https://biruni.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>, 2019
32. Türkiye İstatistik Kurumu, İl Göstergeleri, <https://biruni.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>, 2019
33. Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü, Enerji Atlası, 2017

YATIRIM İÇİN MUĞLA, **YERİNDE DESTEK İÇİN MUĞLA YATIRIM DESTEK OFİSİ** **HER ZAMAN YANINIZDA**

Sizin için Ne Yapabiliriz?

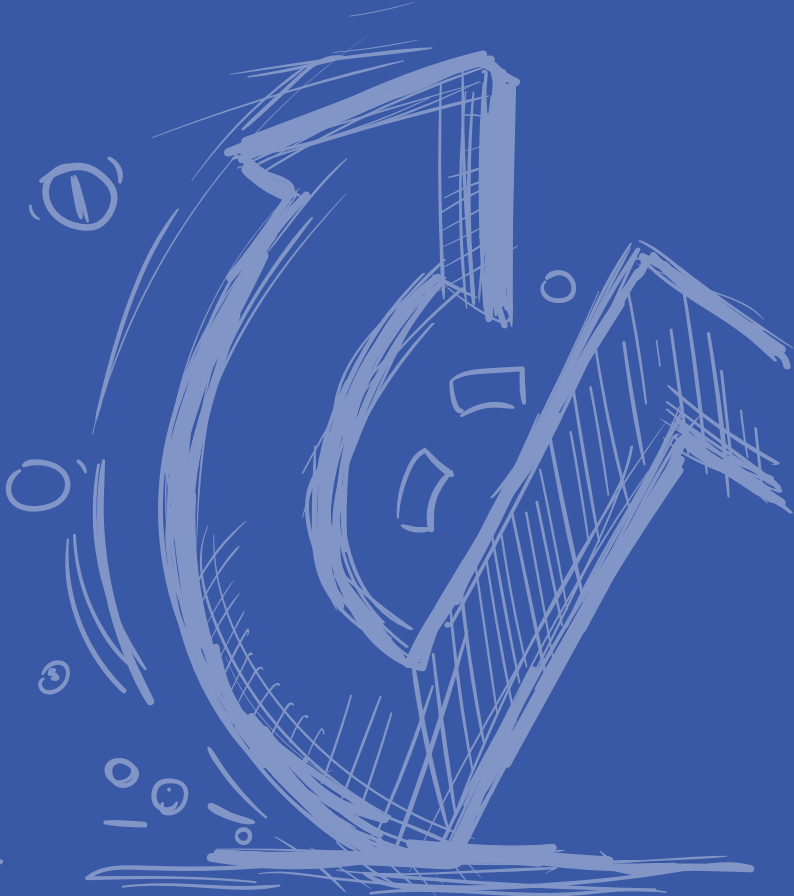
- Kentin ve yatırım olanaklarının tanıtımı,
- Yatırımların takibi ve teknik destek sağlanması,
- Alternatif yatırım alanları konusunda bilgilendirme,
- Yatırım raporları hazırlanması,
- Yatırımcıların eşleştirilmesi Türkiye'deki destek mekanizmaları ve yatırım teşvikleri hakkında bilgilendirme,
- Ajans destekleri hakkında bilgilendirme,
- Takip edilen yatırımlardaki izin ve ruhsat işlemlerinin izlenmesi, konularında sizlere yardımcı olabiliriz.

+90 252 213 17 92-93

mugla@geka.gov.tr

T.C. GÜNEY EGE KALKINMA AJANSI

AYDIN YATIRIM DESTEK OFİSİ

Ata Mh. Denizli Blv. No:18
Aydın Ticaret Borsası Hizmet Binası
Kat:6 Aydın
Telefon: +90 256 211 0 216 - 217
Faks: +90 256 211 0 213
e-mail: aydin@geka.gov.tr

DENİZLİ YATIRIM DESTEK OFİSİ

Pamukkale Teknokent Kırıkkalı Mh.
Hüseyin Yılmaz Cd. No:67 B Blok Kat:3 20160
Pamukkale/Denizli
Telefon: +90 258 371 88 44
Faks: +90 258 371 88 47
e-mail: info@geka.gov.tr / denizli@geka.gov.tr

MUĞLA YATIRIM DESTEK OFİSİ

Muğla Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü Hizmet
Binası Muslihittin Mh. Mehmet Polatoğlu Cd.
No:22/1 Kat:2 Menteşe/Muğla
Telefon: +90 252 213 17 92 - 93
Faks: +90 252 213 17 82
e-mail: mugla@geka.gov.tr

